

SLOVENSKÝ DISENT

**Ako hovoriť so
študentami o disente?**

**Podnety pre pedagógov
humanitných predmetov
na stredných školách**

www.slovenskydisent.sk

„Minulosť je neustále pred nami“

Zostavila Barbara Janišová Feglová v spolupráci s Ivanou Hečkovou, Monikou Vatrálovou, Ingrid Mayerovou, Jakubom Julénym, Pavlom Smejkalom, Katarínou Jantulovou a Lacom Oravcom.

Milí priatelia,

táto príručka je určená pedagógom humanitných predmetov na stredných školách ako aj ďalším pracovníkom s mládežou, ktorí majú záujem svojim študentom priblížiť tému disentu na Slovensku. Príručka ponúka skúsenosti tvorcov dokumentárnych filmov, novinárky a historičky s prezentovaním témy disentu študentom na piatich slovenských gymnáziách. Vznikla ako sprievodný materiál k platforme Slovenský disent a jej pilotným aktivitám v rámci prezentácií počas júna 2021. Na prezentáciách boli využité ukážky z dokumentárneho filmu Jakuba Julényho Komúna, ktorý spracováva zabudnutý životný príbeh umelca, filozofa a politika Marcela Strýka premietnutý do osobných tragédií i víťazstiev predstaviteľov košického disentu.

Ďakujeme všetkým pedagógom za cenné rady a študentom za podnetnú spätnú väzbu.

Obsah

NA ÚVOD	4
MIKROHISTÓRIA	5
OSOBNÁ ANGAŽOVANOSŤ	6
PILOTNÉ AKTIVITY PROJEKTU	9
SPÄTNÁ VÄZBA	10
NAVRHOVANÁ METODIKA	11
TÉMY	12

Na úvod

Dejiny 20. storočia sa v rámci vzdelávacieho systému na Slovensku stávajú čoraz viac okrajovou témou, ktorá sa dostáva na rad v posledných mesiacoch školského roka a jej reálie sú prezentované veľmi stručne. Špeciálne to platí pre dejiny Československa po roku 1948 a obdobia socializmu na našom území. Mnohí študenti stredných škôl sa tak o 40-ročnom fungovaní našej spoločnosti dozvedajú od rodičov, príbuzných či priateľov. V mnohých prípadoch emóciami podnietené rôznorodé názory a postoje rodinných príslušníkov sú následne pretavené do vnímania socialistického režimu nastupujúcou generáciou a absencia objektívneho hodnotenia reality spred roka 1989 je viac ako zrejmé. Okrem povedomia o fungovaní režimu ako takého chýba aj poznanie v oblasti aktivít zameraných proti totalitnej moci. Pojmy ako **disent**, **samizdat** či **underground** sú v školskom prostredí používané minimálne. V rámci výučby tiež dostáva priestor iba prezentovanie historických udalostí na úrovni celej spoločnosti a chýba vhlad do problematiky očami konkrétnych aktérov. Cieľom projektu Slovenský dissent je zvýšiť povedomie o protikomunistickom odboji a o osobnostiach, ktoré sa svojimi aktivitami zaslúžili o pád totalitného režimu. Záujem chceme vzbudiť pútavým a interaktívnym spôsobom, využitím mikrohistórie i vlastného profesijného poznania a zároveň rozvíjať u poslucháčov schopnosť kriticky myslieť a hodnotiť jednotlivé osoby i udalosti v rámci historického kontextu. Prednášky sú určené pre 1. až 4. ročník stredných škôl a kvintu až oktávu osemročných gymnázií.

Mikrohistória

Historický kontext v rámci projektu približujeme iným spôsobom, než na aký sú študenti zvyknutí v školách - prostredníctvom takzvanej mikrohistórie. Využívame archívne materiály a ukážky z dokumentárnych filmov o disidentoch. Očami jednotlivcov individuálne prežívajúcich zásadné spoločenské a politické zmeny môžu získať nový či detailnejší obraz o fungovaní totalitnej spoločnosti. Prostredníctvom konkrétnych životných situácií a emocionálneho prežívania majú študenti možnosť lepšie sa vcítiť do toho, akým spôsobom totalitný režim vplýval na každodenný život. Zároveň tiež dokážu tento vplyv aplikovať aj na svoje prežívanie a svoju vlastnú osobnú slobodu. Prezentovanie vtedajšej doby je v tomto prípade priame, autentické a absolútne konkrétne, čo môže byť predpokladom pre lepšie osvojenie si poznatkov v danej oblasti a tiež môže viesť k prehĺbeniu záujmu o túto problematiku.

Sila osobnej angažovanosti autorov a profesionálov v téme

Ako osoby s rôznorodým profesným zameraním nechceme suplovať historikov. Na základe skúseností režiséra, dramaturgičky, producentky, scenáristu, historičky a novinárky sa snažíme odovzdať vlastnú skúsenosť s osobnosťami slovenského disentu i preto, že ich odkaz neraz presahuje dobu, v ktorej žili.

Ivana Hečková, novinárka

„Ako novinárka sa snažím odovzdať vlastnú skúsenosť s osobnosťami slovenského disentu i preto, že ich odkaz neraz presahuje dobu, v ktorej žili. Vo svojej profesii som sa v priebehu niekoľkých rokov stretla najmä s predstaviteľmi katolíckeho disentu perzekvovanými v 50. rokoch. Ako mladej začínajúcej novinárke mi rozhovory s týmito osobami pomohli pochopiť, akým spôsobom sa totalitný režim stavал ku všetkému, čo považoval za ohrozujúce a nevyhovujúce. Práve prostredníctvom detailných opisov toho, ako vyzeral ich život či následná bilancia minulého režimu s odstupom 40 rokov, dopomohli tomu, aby moje výstupy v podobe textov a krátkych videí získali osobitý ráz a boli jedinečnou interpretáciou komunistických zločinov v Československu. Zároveň som sa sama utvrdila v tom, že presvedčenie, ktoré som nadobudla pri štúdiách histórie o komunistickom režime, potvrdzuje aj každodenná realita. Jedinečným je pre mňa aj príbeh košickej skupiny okolo Marcela Strýka, ktorej som venovala viacero textov, čo mu predchádzalo oboznamovanie sa s detailami zo života týchto ľudí. Neuveriteľná sila, pokora a principiálnosť v kontraste s absurditou režimu, ktorý sa boji útoku nepriateľa so zdvihnutými rukami nad hlavou - tento dojem vo mne zanechal. Vďaka dielam, hudbe i výpovediam jednotlivých protagonistov filmu Komúna dostáva divák opäť konkrétny a necenzurovaný obraz o živote v socialistickom Československu.“

Ingrid Mayerová, dramaturgička a vedúca Katedry dokumenárnej tvorby na Vysokéj škole múzických umení

„Dejepis tak, ako ho poznáme z vyučovania na stredných školách či z encyklopédií je zväčša plný faktov, dobových politických a spoločenských súvislostí, anonymných kontextov plných dátumov a číselných údajov. Pri posudzovaní historických faktov často uniká skutočnosť, že históriu netvorí len „ikony doby“, ale konkrétne ľudské osudy.

Nedávne obdobie totalitného komunistického režimu ešte má svojich žijúcich pamätníkov. Ich osobný pohľad sa konfrontuje s historickou skutočnosťou a má presah do súčasnosti. Ľudia z nášho bezprostredného okolia dopĺňajú a aj rozporujú závažné historické fakty druhej polovice 20. storočia a zároveň veľmi konkrétne sprítomňujú predstavu tých, ktorí túto dobu neprežili.

Našou ambíciou je vzbudiť u stredoškôľakov prirodzený záujem o kontext obdobia, v ktorom žili ich rodičia a pomôcť pochopiť mechanizmus a praktiky totalitnej moci. Mám dojem, že sa nám podarilo popri ozrejmujuúcich faktoch, vystavať prezentácie tak, aby mladí ľudia prežili určitú emóciu a mali priestor na uvedomenie si dopadu spoločenských javov na bežných ľuďoch žijúcich v neslobodnom režime.

Na konkrétnom osude skupiny mladých ľudí okolo Marcela Strýka bolo možné ukázať život mládeže vo vtedajšom Československu. Marcel Strýko nie je len martýr, alebo bojovník poznačený nepríjemnými skúsenosťami. Je to postava, ktorej životný príbeh je pre študentov stredoškôľakov v mnohých ohľadoch blízky. Jeho mikrohistória prináša zrozumiteľnú správu o totalitnej neslobodnej dobe. Témy, ktorými sa Marcel Strýko a ďalší slovenskí disidenti zaoberali (ochranári, katolícky disent, výtvarní umelci, spisovatelia a pod.), rezonujú v našej spoločnosti aj v súčasnosti. A žiaľ nikde nie je napísané, že sa podobné politické mechanizmy nemôžu vrátiť.

Moja osobná angažovanosť a záujem o veci verejné sa odráža v práci na dokumentárnych filmoch s témami spojenými s nedávnou históriou. Živo sa zaujímam o dobové kontexty, o osudy ľudí, ktorí svoj život prežili v autokratických a jednofarebných režimoch. Osobná odvaha, vzdor, vyjadrenie jasného

postoja, to sú principiálne mravné hodnoty, ktoré sa snažím zrkadliť v dokumentárnych filmoch, na ktorých pracujem. Moja vlastná osobná skúsenosť s normalizáciou a spomienky z detstva spojené so 70. a 80. rokmi 20. storočia a ich reflexia optikou dnešných skúseností mi dodávajú odvahu, no zároveň aj nutkavú potrebu o tom hovoriť, sprostredkovať vlastnú skúsenosť, otvárať témy, na ktoré sa nesmie zabudnúť.“

Pavel Smejkal, scenárista

„Účast na prezentácii a besede v spojení s projektom Slovenský dissent pre mňa bola prvým návratom do stredoškolského prostredia od maturity – prostredia, v ktorom sa medzičasom vystriedali generácie, v tomto zmysle bolo pre mňa nepredvídateľné. Bolo zaujímavé sledovať ako sa k problematike postaví dnešná stredoškolská mládež. Výzvou bolo prihovoriť sa jazykom a témami, s ktorými sa dokáže stožniť, vzťahnúť si ich k vlastnej životnej skúsenosti a tiež k tomu, čo sa v rodinách o reálnom socializme traduje.“

Prezentácia si pomáhala krátkymi ukážkami z dokumentárneho filmu Komúna, ktoré čiastočne určovali smer besedy. Zdá sa mi, že audiovizuálny materiál tohto druhu, pokiaľ je zvolený správne, dokáže strhnúť pozornosť spôsobom, ktorý je ťažké docieľiť hovoreným slovom. V pozícii spoluautora filmu by pre mňa bolo zaujímavé pozorovať reakcie takéhoto špecifického diváctva aj na dlhšej ploche, otestovať si čo funguje, čo je zrozumiteľné, čo emotívne... Pre účely takto formátovanej besedy by však model, ktorý testuje napríklad Dokument na kolesách, zrejme nebolo produktívnejšie riešenie.

Forma moderovanej besedy mi vyhovovala, pretože som sa menej obával hluchých miest, mohol som sa spoľahnúť na moderátorku a kolegyne. Prax ukázala, že som podcenil takpovediac technické zručnosti – hlasitosť a zrozumiteľnosť prejavu, postoj (v sede namiesto vhodnejšieho státia), schopnosť formulovať myšlienky jednoducho a úderne. Projektu by mohlo prospieť aj vybavenie sa vlastnou prenosnou projekčnou technikou, vďaka čomu by kvalita a pripravenosť prezentácie bola viac pod kontrolou.

Hoci rozumiem dôrazu na „lifestylové“ aspekty života v normalizácii, ktoré dominovali besede, na ktorej som sa zúčastnil, osobne by mi bolo bližšie sústrediť sa na hodnotové otázky. Zveličene povedané, smerovať debatu skôr k demokracii ako ku kapitalizmu ako protipólu normalizačného režimu. Za dôležité považujem zapracovať aj na pripravenosti reflektovať témy zlyhaní ponovembrovej spoločnosti, ktoré napokon spontánne zaznievali aj od študentov. Hovoriť o demokracii ako o projekte, ktorý nie je dokončený, ale vyžaduje si aktívnu participáciu a ostražitosť pred novými hrozbami.

Nemám návrh ako to dosiahnuť, no prijal by som vyššiu mieru interakcie medzi samotnými študentmi. Pre mňa samotného by bolo bývalo zaujímavé vypočuť si od nich viac postrehov a názorov. Od dynamiky, ktorá miestami pripomínala skúšanie, sa dostať k otvorenému rozhovoru o tom ako vidia spoločnosť pred a po revolúcii oni. Vzhľadom na zarážajúci nedostatok základného prehľadu o modernej histórii, s ktorým sme sa stretli, to však prirodzene môže byť nedosiahnuteľné.

Za dobrý spôsob zbierania spätnej väzby a napokon aj zisťovania názoru študentov na témy slobody, odporu voči totalite, zločinov bývalých režimov a hĺbky ich vedomostí, považujem zbieranie písomných odkazov, ktoré v našom prípade odhalili oveľa viac ako rozhovory na mieste. Našli sme v nich množstvo zaujímavých svedectiev a pohľadov, ktoré na hodine, možno kvôli ostychu alebo netrénovanému verejnému vystupovaniu, ostali nevy povedané.“

Jakub Julény, režisér

„Môj základný dojem je pozitívny, Napriek tomu, že som cítil, že téma našej prezentácie je len okrajovou témou stredoškolských osnôv. Možno práve preto je náš projekt ešte prínosnejší. Za najsilnejšie momenty diskusie považujem, keď stredoškooláci hľadali alebo možno aj nachádzali paralely medzi minulosťou a súčasnosťou najmä v oblasti osobnej slobody. Možno by bolo lepšie posilniť tento moment objavovania prípadne konfrontácie s nami ako prezentátormi. Mal som dojem, že sme niekedy akoby záver potenciálne zaujímavej debaty deklarovali už na začiatku namiesto toho aby sme dospeli k spoločnej konklúzii. Myslím si, že to by bol moment „vedomenia si“ dedičstva minulosti. Kladne hodnotím aj záujem študentov o film na základe odprezentovaných ukážok z filmu Komúna. Stálo by za zváženie či nepremietnuť celý film a potom pokračovať následne v diskusii. Domnievam sa,

že by to bolo časovo únosné. Spomínam si na moje školské zážitky z besied. Najintenzívnejšie vo mne zarezovalo napríklad stretnutie s Vincentom Šikulom ako reálnym spisovateľom a nie človekom, ktorý sprostredkúva cudziu životnú skúsenosť. Obdobný zážitok by možno mali aj študenti zo stretnutia s pamätníkom - disidentom. Mohol by to byť možno lokálny človek, aj menej známy, takpovediac zo susedstva. Jeho úlohu by sme organickejšie začlenili do dramaturgie diskusie.“

Katarína Jantulová, historička

„Prednáškové aktivity zo strany projektu „slovenský disent“ vnímam z pohľadu mojej profesie veľmi pozitívne. Sú to témy ktoré sú stále živé, aktuálne, je dôležité sa nimi zaoberať a oboznamovať nimi predovšetkým mladých ľudí. Samotný projekt sa mi páči a považujem ho za veľmi prínosný. V porovnaní s inými historickými témami je tematika disentu/undergroundu/druhej kultúry/ostrovov pozitívnej deviácie, pomerne prehliadaná a za veľké mínus považujem to, že sa nimi v súčasnosti zaoberajú prevažne iba pamätníci a samotní aktéri. Na Slovensku nemáme komplexnú, ani doplňujúcu publikáciu, ktorá by sa zaoberala slovenským disentom (v porovnaní s Českou republikou). Z toho dôvodu je potrebné z môjho pohľadu ako historika v prvom rade zdefinovať a vysvetliť v rámci tejto témy pojmy disent a underground a vyšpecifikovať ich v rámci slovenského prostredia. Či je možné hovoriť v spojitosti so Slovenskom vôbec o disente alebo undergrounde.“

Pilotné aktivity projektu

V rámci pilotných aktivít na stredných školách sme sa rozhodli pre koncept prednášky kombinovanej s diskusiou počas trvania jednej vyučovacej hodiny. Zamerali sme sa na výklad pojmov ako **sloboda, disent, underground, občianska angažovanosť**. Zároveň sme využili ulážky z filmu Komúna, prostredníctvom ktorých sme hovorili o životnom príbehu konkrétnych ľudí a prezentovali i naše osobné profesijné skúsenosti so spracovaním témy disentu. V závere dostali študenti priestor na vlastné otázky.

Spätná väzba:

Na základe skúseností z pilotnej fázy jednotlivých prednášok možno usudzovať, že vybraná metóda diskusie doplnená audiovizuálnymi ukážkami je pre študentov značne atraktívna a pútavá. K pochopeniu prezentovanej problematiky pomohli aj otázky týkajúce sa bežného života poslucháčov zamerané na ich osobnú slobodu a následné porovnanie toho, ako žili ich rovesníci za totality a ako dnes žijú oni. Vďaka prenesenej osobnej skúsenosti mohli lepšie porozumieť tomu, ako minulý režim obmedzoval životy jednotlivcov. Otázky zamerané na kľúčové pojmy boli pre nás odrazovým mostíkom k tomu, aby sme pochopili, že je nevyhnutné do prednášok zahrnúť aj ich dôkladné vysvetlenie. Vďaka diskusiám o obmedzovaní slobody v súčasnosti v niektorých európskych krajinách získali zasa študenti obraz o tom, že totalitné režimy nie sú iba záležitosťou 20. storočia. V neposlednom rade diskusiu výrazne podnietili aj záverečné hodnotové otázky adresované publiku, ktoré bolo nútené zamyslieť sa nad tým, ako by sa postavili k životu v komunizme. Čo sa týka otázok z publika - na základe nich možno badať, že pre študentov sú okrem témy samotnej zaujímaví aj jej sprostredkovatelia. V závere boli totiž okrem otázok k téme kladené i tie týkajúce sa povolania jednotlivých prednášajúcich. Poslucháči v otázkach neraz odkazovali i na súčasnú spoločnosť, slobodu v nej a smerovali tiež k otázkam týkajúcich sa štátnej moci, politiky a tiež hrozbe v podobe prezentácie extrémizmu a totalitnej ideológie na Slovensku. Skúsenosť ukázala, že mnohými školami opomínaná téma má hlboký potenciál osloviť nastupujúcu generáciu, ktorá často nedostáva ani sprostredkovanú skúsenosť. Svedčí o tom aktivita poslucháčov na našich prednáškach aj ich kladné písomné hodnotenia. V neposlednom rade spočíva význam samotného projektu v budovaní povedomia o zverstvách minulého režimu, ktorý sa v očiach bežných Slovákov neraz prezentuje ako „staré dobré časy“.

Navrhovaná metodika:

Prednášku začíname úvodným zdôvodnením vybranej témy a následne predstavujeme jednotlivých rečníkov. V začiatkoch prednášky priebežne overujeme znalosť jednotlivých pojmov ako disent, disident, underground, subkultúra, samizdat, občianska angažovanosť, totalita. Zo skúseností možno badať vysokú neznalosť týchto pojmov. I preto je pre úspešné pochopenie problematiky dôležité zadefinovať ich hneď na začiatku. Problematiku života pred Novembrom '89 sa snažíme priblížiť otázkami, ktoré sa týkajú osobného života študentov: „Kde ste boli v zahraničí najďalej?“, „Chcete ísť študovať do zahraničia?“, „Zakazuje vám škola nosiť nejaký typ oblečenia?“, „Myslíte si, že keď sa budete poctivo pripravovať, príjmu vás na vysokú školu?“. Následne vysvetlíme svoj zámer - poukázať na obmedzené možnosti cestovania, štúdia či obliekania sa, ale aj celkovej slobody jednotlivca v totalitnom režime. Vysvetlíme, že obmedzenia sa bezprostredne dotýkali aj bežného života mladého človeka, ktorého možnosti boli v porovnaní so súčasnou dobou značne obmedzené. Svoje vlastné zážitky z tejto éry prezentujú prednášajúci, ktorí zažili socializmus. Zdôrazňujeme aj obmedzenie slobody prejavu a práva na informácie, ktorú možno vložiť do súčasného kontextu - dianie v Bielorusku či v Maďarsku, zatýkanie novinárov či likvidácia médií. O tejto téme diskutujeme s novinárkou a na základe jej profesijných skúseností porovnávame minulosť a súčasnosť. Stručne charakterizujeme fungovanie slobodných médií na Slovensku. Následne so študentmi diskutujeme o ich osobných hodnotách, pýtame sa, ako by reagovali v situáciách, v ktorých sa ocitli protagonisti jednotlivých filmov. Zaujímame sa o to, akým spôsobom komunikujú o období socializmu v Československu doma - s rodičmi alebo inými príbuznými. Jednotlivo na základe osobných a pracovných skúseností stručne zdôvodňujeme, čím sú pre nás osobnosti slovenského dissentu inšpiratívne. Na záver požiadame študentov o krátku písomnú spätnú väzbu a dávame priestor na kladenie otázok.

Témy

Normalizácia

NORMALIZÁCIA MALA KRAJINU VRÁTIŤ DO KOLAJÍ TOTALITY, Z KTORÝCH VYBOČILA POČAS PRAŽSKEJ JARI, A PRINAVRÁTIŤ POSLUŠNOSŤ ČESKOSLOVENSKA VOČI MOSKVE.

Normalizácia začala 21. augustom 1968, keď uvoľňovanie pomerov v socialistickom Československu ukončil vpád vojsk Varšavskej zmluvy. Závan slobody, ktorý priniesli reformy z obdobia Pražskej jari, tak vystriedal návrat k totalite.

Z užšieho hľadiska sa za normalizáciu považujú len prvé roky okupácie (do roku 1971), širšie ju možno chápať aj ako obdobie medzi okupáciou a pádom režimu, teda Nežnou revolúciou v roku 1989.

Okrem vpádu vojsk Varšavskej zmluvy sa za začiatok normalizácie považuje aj podpísanie tzv. Moskovského protokolu 26. augusta 1968. Čelní predstavitelia Československej socialistickej republiky (ČSSR) sa ním zaviazali zrušiť výdobytky obdobia Pražskej jari a tiež vypracovať zmluvu, ktorá legalizuje prítomnosť sovietskych vojsk v krajine.

Opäť za železnou oponou

Počas Pražskej jari sa Československo po rokoch represíí opäť stalo miestom, kde mohli noviny slobodnejšie písať, ľudia mohli slobodnejšie cestovať či praktizovať svoje náboženstvo. Násilné potlačenie demokratizácie prinieslo presný opak – nastala ďalšia vlna umlčievania kritikov socializmu, opäť sa zaviedla cenzúra, zakázali sa prejavy politických názorov a Česi a Slováci sa opäť ocitli za železnou oponou bez možnosti slobodne cestovať.

„Je zaujímavé, že v tých šesťdesiatych rokoch sa nič nestalo, len nás pozvali a my sme prišli a zahrali. Ale od sedemdesiateho roku (...) si vymysleli strašné slovo normalizácia. Vymysleli aj slovo stabilizácia kádrov - aby sa vrátili staré spoľahlivé kádre, ale aj nové spoľahlivé, aby riadili spoločnosť v komunistickom duchu. No a my sme sa tam ocitli, a to už boli asi najťažšie dve desaťročia, aké som prežil. A nielen ja, mnohí.“ - Stanislav Štepka, zakladateľ Radošinského naivného divadla

Množstvo ľudí sa nevedelo zmieriť s neúspechom reforiem a návratom k neslobode. Patril k nim aj dvadsaťročný študent Ján Palach, ktorý sa 16. januára 1969 upálil na Václavskom námestí v Prahe. Svojou obetou chcel prebudiť ľudí z apatie a protestovať proti okupácii. Príbeh upáleného mladíka sa verejnosti skutočne dotkol - na jeho pohreb prišli státisíce ľudí a neskôr jeho čin napodobnili viacerí odporcovia situácie v Československu.

Na Slovensku boli najväčšie protesty koncom marca 1969, keď československé hokejové mužstvo dvakrát vyhralo nad tímom ZSSR na majstrovstvách sveta v ľadovom hokeji. Do ulíc vyšli niekoľkotisícové davy volajúce po ukončení okupácie a nadvlády Sovietskeho zväzu.

Vlna vzoprenia sa vyvrcholila na prvé výročie okupácie - 21. augusta 1969. V Česku si násilné potlačenie demonštrácie vyžiadalo päť životov. Práve tento protest zlomil odhodlanie ľudí ukazovať svoj nesúhlas. Štát tiež prijal tzv. obuškový zákon, ktorý sprísňoval sankcie pre demonštrantov.

Mašinéria normalizácie bola rozbehnutá a prakticky sa nedala zastaviť.

Tváre normalizácie

Tvárou normalizácie sa stal Gustáv Husák, bývalý podporovateľ Pražskej jari, ktorý 17. apríla 1969 nahradil vo vedúcej pozícii ÚV KSČ Alexandra Dubčeka, hlavného protagonistu neúspešnej snahy o zavedenie „socializmu s ľudskou tvárou“. Husák sa neskôr stal aj prezidentom, bol verný Kremľu a sprísnil postihy odporcov režimu.

Dôležitú úlohu zohrával aj signatár pozývacieho listu pre okupačné vojská Vasil' Bilak - od polovice novembra 1968 zastával funkciu tajomníka ÚV KSČ pre ideológiu a zahraničnú politiku, teda druhú najdôležitejšiu funkciu v KSČ. Po nástupe normalizácie sa významne podieľal na politických čistkách, ktoré postihli tisíce stúpencov reformného procesu a odporcov sovietskej okupácie. Bol verný Moskve a pôsobil ako jej predĺžená ruka.

Cena za kritiku

Počas normalizácie prebehlo aj niekoľko politických súdnych procesov. Režim sa tvrdosťou nevyrovnal obdobiu v 50. rokoch charakteristickému monsterprocesmi a nekompromisným prenasledovaním politických oponentov, avšak mal svoje metódy, ako umlčať protestné hlasy.

„Vyhľadávali antisocialistické sily, no a v našom prípade ich bolo ľahké nájsť, pretože na javisku sme chceli hovoriť tak, ako predtým v 60. rokoch, to, čo sme mali na srdci (...) Nastali vtedy v tých 70. rokoch hrozné kalvárie s Jááánošííikom. (...) Keď sme jednu z predpremiér hrali na Kysuciach, v hľadisku sedel chlapík, ktorý sa podpísal v Pravde ako Marián Podlachovský, napísal článok Škodlivá improvizácia. No a ten článok nám teda poriadne zavaril. (...) Jááánošííika deväť rokov schvaľovali komisie. Až v sedemdesiatom deviatom roku zásluhou jedného jediného člena sa ten Jááánošííík mohol uviesť.“ - Stanislav Štepka, zakladateľ Radošinského naivného divadla

Napriek tomu, že sa verejnosť mala podľa predstáv Moskvy zmeniť na masu vernú režimu, sa našli ľudia, ktorí za cenu osobného nepohodlia, prenasledovania a perzekúcií kritizovali totalitu a obhajovali ľudské a občianske práva. Nielenže sa tým zákonite dostali do hľadáča komunistickej tajnej služby, teda Štátnej bezpečnosti, ale tiež tak prichádzali o možnosť spoločensky sa uplatniť. Postihnutá bola predovšetkým inteligencia – pracovníci vysokých škôl, vydavateľstiev, médií, Slovenskej akadémie vied či kňazi a kresťanskí aktivisti. Režim sabotoval ich prácu, postaral sa o ich spoločenské vylúčenie, snažil sa odporcami manipulovať a kompromitovať ich.

Normalizácia začala poľavovať aj vďaka zvoleniu Michaila Gorbačova za generálneho tajomníka ÚV KSSZ v roku 1985.

Emigrácia

PRE VYHRÁŽKY A PRENASLEDOVANIE NEVÁHALA EMIGROVAŤ DO SPOJENÝCH ŠTÁTOV. NA NÁROČNÚ CESTU SA VYPRAVILA S MANŽELOM A ŠTYRMI DEŤMI.

Vyhrážky smrťou ju dohnali k úteku

Komunisti ju roky prenasledovali pre emigráciu súrodencov. Aby sa ich striasla, menila zamestnanie i bývanie. Roky sa vyhrážali aj jej deťom, ktoré v škole na vlastnej koži okúsili šikanu zo strany učiteľov.

Po nekonečných obavách sa Júlia Ševčíková spolu s manželom Mariánom rozhodli emigrovať do Spojených štátov. Na oko dovolenka pri Jadrane sa úspešne skončila za veľkou mlákou. Odvážny plán úteku so štyrmi malými deťmi, z ktorých najmladšie malo tri roky, však nemal šťastný koniec.

Radosť zo slobody prekazila ťažká choroba, ktorá sa krátko po páde režimu v Československu stala 38-ročnému Mariánovi osudnou. I pre ňu Júlia túžila po domove, kam sa začiatkom 90. rokov vrátila.

Pohroma pre odchod súrodencov

„Žili sme relatívne pokojný život. Pohroma nastala po roku 1969, keď moji dvaja súrodenci emigrovali do USA,“ začína rozprávanie Júlia Ševčíková. V čase, keď jej súrodenci utekali z Československa, mala rok pred maturitou.

Vážnosť situácie si neuvedomovala a život prirodzene plynul ďalej. Zlom nastal až týždeň predtým, než mala skúšku dospelosti na strednej zdravotníckej škole absolvovať.

„Prišla za mnou riaditeľka a so slzami v očiach povedala: „Julka, ty sa pravdepodobne na školu nedostaneš, pretože boli za mnou,“ opisuje prvú skúsenosť so Štátnou bezpečnosťou. I keď riaditeľka nikoho nemenovala, Júlia vedela, že ju dobieha trest za útek súrodencov. Ako študentka, ktorá zmaturovala s vyznamenaním si prihlášku predsaden podala. Pre obavy rodičov sa však prijímacích skúšok nakoniec nezúčastnila.

Krik za platne z USA

V prvom zamestnaní v nemocnici v Liptovskom Mikuláši narazila Júlia na spoľahlivého nadriadeného, ktorý sa jej pred komunistami neváhal zastať.

„Prišiel na mňa zlý posudok - nábožensky zaťažená a z emigrantskej rodiny. Náš primár si ma napriek tomu vážil. Aj mi povedal, že v nemocnici boli eštebáci. Bola som jediná sledovaná. Pred komisiou vždy hovoril, že je so mnou spokojný,“ opisuje, ako si ju primár vážil a pred komunistami ju vždy bránil.

I keď cítila vo vedení oporu, pred drobnohládcom ŠtB sa Júlia rozhodla v roku 1973 ujsť do Vysokých Tatier, kde pracovala v liečebni. Spis na jej meno však už bol založený a tajným sa úplne neskryla.

„Brat mi posielal z USA platne Beatles či Rolling Stones. Keď som si ich išla prevziať na colnicu, najprv na mňa nakričali, načo mi to je. Ja som mu posielala zasa anglicko-slovenský slovník. Otvorili ho,

roztrhali. Po čase som radšej bratovi napísala, aby mi nič neposielal. Bolo mi z toho smutno,“ opisuje praktiky vtedajších colníkov, pre ktorých boli zásielky zo Západu trňom v oku.

Nečakané povolenie

Relatívne pokojný život v Tatrách čiastočne ovplyvnila ďalšia životná udalosť - svadba. Júlia stretla Mariána, za ktorého sa po troch rokoch vydala. I on mal pre kňaza v rodine skúsenosť s ŠtB. Prenasledovanie sa tak ešte zintenzívnilo.

„Jeho strýko bol zbavený súhlasu, omše sa vtedy slávili tajne. Stretávali sme sa s ním,“ spomína Júlia. Aby opäť ušli z dohľadu tajných, rozhodli sa presťahovať na vidiek. Chvíľu žili pri Banskej Bystrici, kde si však Marián nevedel nájsť prácu. Keďže hrozilo, že ho pre príživníctvo môžu poslať do väzenia, skúsil to inde. Zamestnať sa mu nakoniec podarilo pri Martine, kde sa aj s manželkou usadili. Pribežne si podávali žiadosti o vycestovanie, ktorého cieľom mala byť emigrácia. Neuspeli.

Za šesť rokov si postavili dom v neďalekých Vrútkach. Myšlienka odchodu z krajiny bola však neustále na stole. Po mnohých neschválených žiadostiach alebo takých, keď dostal povolenie vycestovať len jeden, prišiel zvrát v roku 1986.

„Ja som už nechcela odísť. Usadili sme sa, mali sme zázemie, štyri deti. Manžel však chcel emigrovať,“ spomína Júlia. Odchod presadzoval i preto, že nech žili s rodinou kdekoľvek, vždy sa za nimi ťahal tieň ŠtB v podobe vyhrážok, podozrivých osôb či zvláštnych situácií.

„Tu odvisneš“

„Po narodení tretieho dieťaťa nám začali chodiť výhražné anonymné listy. Bolo v nich: ‚Ohrozím na živote vaše deti,‘ alebo ‚Otrávím vaše deti.‘ List bol napísaný na kancelárskom papieri, odstrihnutý z väčšieho. Pravdepodobne to mali namnožené,“ opisuje nepríjemné zážitky Júlia.

I pre tieto vyhrážky si nikdy nedovolila nechať deti hrať sa samé na ulici: „Nemohla som si dovoliť odbehnúť do bytu, keď sa hrali na sídlisku. Stále som ich strážila.“

Nepříjemnej skúsenosti sa však nevyhli ani ony. Najstaršia dcéra zažila šikanu priamo v škole. „Jedna z učiteliek, zarytá stránička, ju ako druháčku na základnej škole vzala do telocvične k lanám na šplhanie a povedala jej: ‚Ak neprestaneš chodiť do kostola, tak tu odvisneš.‘“

Pre vieru a návštevu kostola sa Júlia pravidelne dostávala do zvláštnych situácií, ktoré v nej vyvolávali obavy. Pred kostolom ju občas čakávali muži v oblekoch, ktorí ju nasledovali a prihovárali sa jej.

„Vo Vrútkach ma počkal pred kostolom viackrát. Kráčať pri mne a po čase prehovoril: ‚Ja sa vám čudujem, že chodíte do kostola ako tie staré babky a počúvate, čo vám kňaz natára.‘ Ja som mu raz povedala, že dvere sú otvorené a môže vojsť a zistiť, čo kňaz hovorí.“

Niekedy prišli na rad aj vyhrážky o tom, že má Júlia s návštevou omší prestať, pretože na to môžu doplatiť jej deti. Nepříjemné zážitky opísala manželovi, čo u neho ešte viac umocnilo túžbu po odchode.

Pozor na československú ambasádu

Po povolení v roku 1986 začali manželia Ševčíkovi plánovať odchod. Malo ísť o rodinnú dovolenku v Juhoslávii. Návrat z nej však plánovaný nebol. Aby nevzbudili pozornosť, zbalili si len to, čo naozaj človek potrebuje na letnú dovolenku. Žiadne zimné oblečenie či veľké obnosy peňazí neprichádzali do úvahy.

Po noci u starých rodičov v Bratislave sa šesťčlenná rodina vydala 11. júna 1986 vlakom smer Záhreb. K moru už nepokračovali. Smerovali na takzvaný U.N. Office pre emigrantov.

Keďže mali so sebou štyri deti, vybavili ich prednostne hneď v prvý deň. Nasledovali otázky o tom, či naozaj a prečo chcú žiť v zahraničí a či sa naozaj nechcú vrátiť. Akonáhle opísali svoje zážitky, úradníkom bolo všetko jasné. Rodina dostala ubytovanie i stravu. Vybavovanie formalít trvalo šesť mesiacov.

„Šéf úradu nám povedal že sme museli mať naozaj vážny dôvod, keď utekáme so štyrmi deťmi. Upozornil nás, aby sme sa držali ďaleko od československej ambasády, pretože v minulosti sa stali, že ľuďom ukradli dieťa,“ spomína Júlia.

Neúcta a krik

Po príchode do USA žila rodina spočiatku u Júliinho brata. Po troch mesiacoch sa Marián zamestnal a ubytovali sa na priváte. Domovom sa im stal Michigan. Deti začali chodiť do školy a medzi spolužiakmi mali veľa cudzincov. Vďaka špeciálnemu vzdelávaciemu plánu sa rýchlo naučili po anglicky.

„Ja som mala radosť, cítila som sa ako človek. Nik ma nesledoval, nevyhrážal sa a nekričal po mne,“ opisuje svoje dojmy zo života v USA. Kým v Československu sa pri pôrode štvrtého dieťaťa stretla s nepochopením, v USA cítila zo strany ľudí, z ktorými sa stretla rešpekt.

„Na Slovensku mi povedali, že som asi chorá, keď mám štyri deti. Keď som rodila štvrté dieťa, v pôrodnici na mňa najprv, nakričali, že koľko chcem mať detí. Ak by to urobil nejaký lekár dnes, pacient by sa okamžite sťažoval. Vtedy som si mohla akurát tak odrodiť sama.“

„Srdce ma ťahalo domov“

Rodina žila pokojný život v Spojených štátoch bez vyhrážok, šikany a strachu. Spoza veľkej mláky sledovala aj revolučný 17. november 1989. Informácií o krajinách východného bloku však v USA nebolo veľa.

„Celý čas som plakala, manžel bol na poľovačke v Kanade. Vedeli sme, že režim to neprežije“

Idylický život trval štyri roky. Mariánovi sa totiž začiatkom 90. rokov rozvinula agresívna forma rakoviny.

„Po tom, čo mu chorobu diagnostikovali, ma začalo srdce ťahať domov,“ vysvetľuje Júlia dôvod, prečo sa rozhodli vrátiť na Slovensko. Manžel zakrátko na to zomrel. Mal 38 rokov. Po jeho smrti sa už rodina do USA nevrátila.

Júlia sa po čase pokúsila získať dom, ktorý im komunisti vzali po emigrácii, keď ich v neprítomnosti pripravili o majetok a občianske práva. Nepodarilo sa. Úrady povedali, že prišla neskoro. Ústav pamäti národa zároveň požiadala o to, aby mohla nahliadnuť do spisu. Dozvedela sa však iba, odkedy ju sledovali. Žiadne konkrétne osoby tam uvedené neboli. Na časy totality má dodnes trpké spomienky. Občas sa zamýšľa nad tým, či by ju rovnaký osud postretol, keby zostala v Československu. Ľudí, ktorí s nostalgiou spomínajú na minulý režim, neodsudzuje. Skôr ľutuje. Nepopiera však, že istá skupina Čechov a Slovákov mohla mať naozaj v minulom režime dojem, že sa žije dobre.

„Je mi to ľúto, pretože tí ľudia nepoznajú pravdu a podstatu. Nevedia, že existovali takí ľudia, ako ja. Nemohli študovať, chodiť do kostola, sledovali ich, vyhrážali sa im,“ dodáva.

„Ja som mala radosť, cítila som sa ako človek. Nik ma nesledoval, nevyhrážal sa a nekričal po mne,“ opisuje svoje dojmy zo života v USA. Kým v Československu sa pri pôrode štvrtého dieťaťa stretla s nepochopením, v USA cítila zo strany ľudí, z ktorými sa stretla rešpekt.

Charta 77

CHARTA 77 BOLA ZAČIATKOM KONCA TOTALITY V ČESKOSLOVENSKU. HOČI JU NEPODPÍSA LI MASY ĽUDÍ, BOLA POVZBUDENÍM PRE TÝCH, KTORÍ SO SITUÁCIOU V KRAJINE NESÚHLASILI. ZOHRALA DÔLEŽITÚ ROLU AJ PRI PÁDE REŽIMU.

Otvorene kritizovala režim a bola jednou z najvýraznejších opozičných aktivít v období normalizácie. Občianska iniciatíva Charta 77 kritizovala štát za nedodržiavanie ľudských a občianskych práv. Rozbuškou jej vzniku bolo uväznenie a snaha režimu o diskreditáciu členov undergroundovej skupiny Plastic People of the Universe.

Iniciatíva je nazvaná podľa svojho prvého dokumentu z 1. januára 1977. Bol otvorenou výzvou vtedajšej moci, aby štát dodržiaval medzinárodnú dohodu uzatvorenú v Helsinkách v roku 1975, ktorou sa Sovietsky blok zaviazal zachovávať ľudské práva a náboženské slobody. Tie sa totiž pod nadvládou komunistov neuplatňovali – slobode pohybu stála v ceste Železná opona, slobode slova bránila cenzúra, iný názor sa trestal výpoveďou v práci či spoločenským utláčaním a náboženstvo sa snažila pošliapať ateistická propaganda.

„Desiatkam tisíc našich občanov je znemožňované pracovať v ich odbore len preto, že zastávajú názory odlišné od názorov oficiálnych. Sú pritom často objektom najrozmanitejšej diskriminácie a šikanovania zo strany úradov aj spoločenských organizácií – zbavení akejkoľvek možnosti brániť sa, stávajú sa prakticky obeťou apartheidu.“ – Charta 77

Jej text zostavovali hlavne pražskí disidenti na čele s prvým porevolučným prezidentom a tvárou Charty Václavom Havlom. Medzi ďalšie dôležité postavy iniciatívy, ktorá sa považuje za začiatok konca totality v Československu, patria filozofi Jan Patočka a Pavel Kohout.

Na podporu Charty 77 vznikol aj Výbor na ochranu nespravodlivo stíhaných – ten mal upozorňovať na prípady obetí politickej alebo náboženskej neslobody. Rok po vzniku tiež začal vychádzať samizdatový časopis Informácie o Charte 77.

Do pádu režimu v roku 1989 Chartu podpísalo takmer 2-tisíc ľudí. V Česku práve Charta postavila základy silného disentu, na Slovensku sa však našlo len pár desiatok signatárov – nie viac ako 50.

Medzi najznámejších patria spisovateľ Dominik Tatarka či filozof Miroslav Kusý. Zvyšok tvorili obyčajní ľudia – robotníci, dôchodcovia, vodiči či elektromechanik. Vo východnej časti Československa totiž mali väčší ráz katolícky a ochranársky disent.

Odpoveď totality: dezinformácie a antikampaň

Prehlásenie Charty, ktorým iniciatíva vznikla, uverejnili západné médiá už 6. januára 1977. Čím viac sa o nej písalo na Západe, tým viac bola trŕňom v oku režimu. Podpis či spoluprácu s iniciatívou režim nenechal bez povšimnutia. Cieľom Chartistov síce bolo otvorenie dialógu s mocou, ale dočkali sa len perzekúcií.

Komunisti si koncom 70. rokov nedovolili masové zatýkanie či politické procesy ako dve dekády predtým. V októbri 1979 síce odsúdili šesť chartistov na čele s Václavom Havlom, no väčšinou bolo cenou za vyjadrenie kritiky prenasledovanie, komplikovanie pracovného či osobného života a antikampaň.

Príkladom môžu byť mladí slovenskí kňazi Marián Zajíček a Robert Gombík, ktorí Chartu nielen podpísali, ale tiež sa ju snažili šíriť po Slovensku. Štát im preto zakázal pastoračnú činnosť.

„Ďalšie občianske práva, vrátane výslovného zákazu, svojvoľného zasahovania do súkromného života, do rodiny, domova, alebo korešpondencie (čl. 17 prvého paktu), sú povážlivo narušované tiež tým, že ministerstvo vnútra najrôznejšími spôsobmi kontroluje život občanov, napríklad odposluchom telefonátov a bytov, kontrolou pošty, osobným sledovaním, domovými prehliadkami, budovaním siete informátorov z radov obyvateľstva (získavaných často neprípustnými hrozbami alebo naopak sľubmi).“ – Charta 77

Ďalšou zbraňou, ktorú komunisti použili proti opozícii, boli médiá. Noviny v rukách režimu, ako napríklad Rudé právo, vykresľovali Chartu ako stroskotancov, neschopných intelektuálov, ktorí chcú za každú cenu upútať pozornosť širšej verejnosti a sú bábkami v rukách Západu.

Do prvej línie proti „nepriateľom“ štát nepostavil Štátnu bezpečnosť ani armádu, ale umelcov. Chartistov mali znevážiť najpopulárnejšie tváre Československa známe z televízie, filmov či divadla, ktorí mali bojovať rovnakým spôsobom ako dissent – podpisom. Dokument, ktorý sa do dejín zapísal pod názvom „Anticharta“ sa v skutočnosti volal „Za nové tvorivé činy v mene socializmu a mieru“ a umelci ním vyjadrovali lojalitu režimu a odsudzovali Chartu 77.

Medzi mená, ktoré v českej a slovenskej kultúre rezonujú aj v súčasnosti, patrili napríklad herec Ján Werich či spevák Karel Gott. Zo slovenskej scény to boli zase herci Mikuláš Huba či Viliam Záborský. Dokument, ktorý dovedna podpísalo okolo 7-tisíc umelcov – vrátane zaslúžilých a národných – dodnes vyvoláva vášne a diskusie. Po Nežnej revolúcii niektorí zo signatárov tvrdili, že nevedeli, čo podpisujú.

Vydali stovky dokumentov

Chartu prenasledovanie režimu od činnosti neodradilo. Dovedna vydala okolo 600 dokumentov, v ktorých upozorňovala na porušovanie ľudských práv a náboženských slobôd. Medzi dokumenty, ktoré vypracovala Charta 77 patrí aj dokument „Několik vět“ z roku 1989, ktorý vyzýval vládu k systémovým zmenám a podpísalo ju 40-tisíc ľudí.

Počas Nežnej revolúcie sa členovia Charty 77 podieľali na rokovaní s komunistickou vládou o odovzdávaní moci. Angažovali sa aj v nových politických stranách ako bolo Občianske fórum. Charta 77 ukončila svoju činnosť až necelé tri roky po Nežnej revolúcii – 3. novembra 1992.

August 1968

OBDOBIE UVOĽNENIA REŽIMU V SOCIALISTICKOM ČESKOSLOVENSKU DRASTICKY UKONČIL VPÁD VYŠE ŠIESTICH TISÍCOV TANKOV ARMÁD VARŠAVSKEJ ZMLUVY. NA ÚZEMÍ SLOVENSKA PRVÉ MESIACE OKUPÁCIE STÁLI ŽIVOT NAJMENEJ 37 ĽUDÍ.

August 1968 sa zapísal do československých dejín ako mesiac, keď invázia viac ako pol milióna vojakov Varšavskej zmluvy pochovala snahu o demokratizáciu režimu.

Vojská zo Sovietskeho zväzu, Maďarska, Poľska, Bulharska a Nemeckej demokratickej republiky prešli hranice Československa v noci z 20. na 21. augusta. Cieľ armád bol jasný – podľa Moskvy bolo potrebné zastaviť demokratizačné reformy, ktoré priniesla Pražská jar.

Vojaci vstúpili na územie Československej socialistickej republiky (ČSSR) už 20. augusta, symbolom udalosti sa však stal až 21. august. Tesne pred druhou hodinou ráno zaznelo v Československom rozhlasе vysielanie s názvom „Prevolanie ku všetkému československému ľudu“. Uvádzalo sa v ňom, že vojská obsadzujú ČSSR proti vôli ústavných orgánov a bez ich vedomia, avšak vyzývali občanov, aby udržali pokoj a nekládli vojskám odpor.

Zanechali obeť

Väčšina republiky príchod vojsk odsúdila a postupne začala prejavovať nesúhlas. Výklady obchodov zaplnili protestné plagáty, ľudia maľovali nápisy na múry budov, šírili letáky, hádzali do tankov kamene a pokrikovali. V niektorých prípadoch to ľudí stálo život. Napríklad vo Zvolene zomrel robotník, ktorý si kľakol pred kolónu tankov. V Detve miestni hádzali do tankov kamene, čo skončilo strelbou a smrťou dvoch mužov. Boli však aj prípady, keď vojaci strieľali bez akéhokoľvek jasného motívu.

„Piatok, tretí deň okupácie, dvanásť hodín. V Bratislave sa rozozvučali sirény a klaksóny áut a rozhybali sa srdcia zvonov. Protestný hodinový generál-ny štrajk. Na výškových budovách sú podľa správ okupační vojaci s chladnými hlavňami namierenými do ulíc ... musí to byť silnejšie ako salvy diel a všetok pancier a všetka oceľ na dlažbách našich ulíc, táto žulová jednota. Tí, ktorí sedia v transportéroch a tankoch musia mať strach. Je to ofenzíva malého, bezbranného a oklamaneho. Slobodu nikto nikdy nedaruje, o slobodu treba vždy bojovať.“ Noviny Beseda z dňa 26. augusta 1968

Len do 22. augusta mala okupácia na Slovensku okolo dvadsať obetí, Ústav pamäti národa však uvádza, že do konca roka toto číslo narástlo na 37.

Okrem Prahy bolo v prvých dňoch najviac obetí v Bratislave a Košiciach. V Košiciach protesty proti okupácii vyústili do strelby, ktorá si vyžiadala životy siedmich ľudí. V Bratislave vojaci do 22. augusta zanechali päť obetí.

Okupáciu odsúdilo aj zahraničie

Situáciu odsudzovali politické zoskupenia, spolky, podniky aj univerzity. Vyhlásenia v médiách sa však postupne menili, lebo sovietski vojaci ich obsadzovali a začali cez ne šíriť dezinformácie o tom, že ich prítomnosť je internacionálna pomoc pred kontrarevolúciou.

„Je to šibeničný humor, ale občania Bratislavy ho nestrácajú. Predsa len pomáha prežiť tieto ťažké dni (...) Na ulici Červenej armády zastavujú dvojaja mladíci jeden za druhým trolejbusy linky č. 11. Vodič ochotne zastane a počká kým mu chlapci kriedou nenapíšu na stenu vozidla heslo: „Okupantov nevozíme!“ Na odchod zamávajú vodičovi.“ - Noviny Beseda z dňa 26. augusta 1968

Okupáciu odsúdilo aj zahraničie - reagovali vlády Veľkej Británie, USA, Francúzska, no i Japonska, Tuniska či Barmy. Vyjadrila sa proti nej aj Rada bezpečnosti OSN. Väčšina západných vlád situáciu v Československu ostro kritizovala a žiadali vládu ZSSR, aby vojská stiahla.

Hneď 22. augusta sa v Prahe zišiel mimoriadny Vysočanský zjazd KSČ, ktorý odsúdil okupáciu a potvrdil vo funkcii prvého tajomníka ikonou „socializmu s ľudskou tvárou“ Alexandra Dubčeka. On sám sa však zjazdu nezúčastnil, pretože ho sovietske okupačné vojská aj s jeho najbližšími spolupracovníkmi zatkli a prepravili do Moskvy, kam za nimi neskôr vycestoval aj prezident Ludvík Svoboda s Gustávom Husákom a ďalšími.

Okupáciu odsúdilo aj zahraničie

Sovietska delegácia na čele s Leonidom Brežnevom donútila podpísať československých predstaviteľov Moskovský protokol, ktorý znamenal koniec Pražskej jari a začiatok normalizácie. Dokument totiž nielenže legalizoval okupáciu ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy, ale prakticky zvrátil reformy, ktoré krajina počas roku 1968 prijala. Podpísal ho aj sám Alexander Dubček a prezident Ludvík Svoboda. Moskovský tlak ustál len František Kriegel. Neskôr tento protokol prijal aj Ústredný výbor KSČ. Výsledok rokovaní vyvolal medzi Čechmi a Slovákmi veľké sklamanie.

Okupácia zničila nádeje na reformovanie režimu. Dubčeka, ktorého vplyv bol oslabený, vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ nahradil v apríli 1969 Gustáv Husák, čím nastal definitívny politický zvrát a nástup normalizácie.

Soviety mali byť na našom území podľa zmluvy z októbra 1968 len dočasne. Posledný sovietsky transport však odišiel až v roku 1991.

<https://www.21august1968.sk/sk/noviny-beseda/>

Katolícky **disent**

KOMUNISTAMI NENÁVIDENÁ KATOLÍCKA CIRKEV SFORMOVALA V ČASOCH TOTALITY NA SLOVENSKU SILNÉ DISIDENTSKÉ KRÍDLO, KTORÉ ZOHRALO DÔLEŽITÚ ÚLOHU V ČASOCH NAJTVRDŠEJ TOTALITY I PRI JEJ PÁDE.

Katolícky dissent tvorili v časoch komunistickej totality osoby, ktoré sa vzopreli uniformovanej spoločnosti a snahe štátnej moci eliminovať akékoľvek náboženstvá v spoločnosti. Reč je najmä o predstaviteľoch rímskokatolíckej cirkvi, ale aj gréckokatolíkov či evanjelikov.

Keďže komunizmus bol ako ideológia založený aj na ateizme a náboženstvo považoval za súčasť kapitalistického sveta, cieľom predstaviteľov režimu bolo tento „neduh“ vykoreniť.

Presne s týmto zámerom operovala aj Komunistická strana Československa. Cieľ bol jasný - úplná likvidácia cirkví a náboženských spoločností. Tej musela predchádzať dôsledná kontrola všetkého, čo akokoľvek súviselo s cirkvou.

Násilné vyst'ahovanie

Perzekvovanie cirkví sa začalo už tesne po februárovom prevrate v roku 1948. Obmedzenia či odobratia súhlasov kňazom vyvrcholili v roku 1950 snahou o likvidáciu reholí aj gréckokatolíckej cirkvi.

Tisíce mužov a žien sa ocitli v internačných kláštoroch, neskôr sa mali stať lacnou pracovnou silou neraz vo vyludnených častiach Československa. Mnohí nemohli vykonávať svoje povolanie až do revolúcie v roku 1989. Našli sa aj takí, ktorí sa vôli mocných vzopreli - kňazi, ktorí sa nechali tajne vysvätiť či dokonca takí, ktorí sa pokúsili ujsť do zahraničia.

Popri „upratovaní“ rehoľníkov sa komunisti rozhodli zakročiť i voči kňazom. Pre ilustráciu svojej moci aj v prípade cirkví využili takzvané monsterprocesy. V 50. rokoch takto súdili napríklad troch katolíckych biskupov - Michala Buzalku, Pavla Gojdiča a Jána Vojtaššáka. Všetci traja čelili obvineniam z vlastizrady a verdikt bol tvrdý - doživotie alebo 24 rokov za mrežami. Podobným spôsobom boli neskôr odsúdení aj gréckokatolícky kňaz Dominik Metod Trčka či neskorší nitriansky biskup Ján Chryzostom Korec.

Ešte v roku 1950 v celom Československu zrušili aj všetky kňazské semináre okrem dvoch - Rímskokatolíckej cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulty v Bratislave a v Litoměřiciach. Obe boli v područí komunistov - do radov pedagógov dosadili ľudí sympatizujúcich s režimom a dozerali i na to, aby boli súčasťou výučby aj predmety venované komunistickej ideológii.

Tajná cirkev

Počas mesiacov uvoľňovania, ktoré so sebou priniesla vrcholiaca Pražská jar v roku 1968, nastalo uvoľnenie aj pre katolícku cirkev. Odsúdení kňazi a biskupi sa dostali na slobodu, zakázaní gréckokatolíci mohli opäť existovať. Spoločnosť verila, že sa krajina vydáva na cestu k slobode.

Všetko však zmiatol augustový vpád vojsk Varšavskej zmluvy, po ktorom nastala tvrdá normalizácia

a de facto sa opäť začalo perzekvovanie cirkevných predstaviteľov - prenasledovanie i odoberanie súhlasov za protirežimné postoje.

Nastavený trend ideologického vplyvu na mladých bohoslovcov pokračoval aj v 70. rokoch - jediná fakulta na území Slovenska bola totiž stále pod patronátom komunistov. I preto mnohí nádejní kňazi štúdium na nej odmietli alebo im nebolo umožnené.

Práve vplyvom normalizačného tlaku sa najmä v prostredí malých spoločností študentov začína z iniciatívy Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla formovať takzvaná tajná cirkev.

Na stretnutiach veriacich sa kňazi snažili rozvíjať náboženský život, konali sa rôzne výlety či spoločné modlitby. Všetko pod rúškom tajomstva, pretože nad členmi zakázaného spoločenstva neustále visela hrozba tvrdých postihov, ktorým sa mnohí, vrátane Krčméryho či Jukla, nevyhli.

Tajná cirkev ako taká pretrvala počas celej normalizácie a jej predstavitelia sa postupne stále viac snažili dostať sa k slovu a zapojiť sa do verejného diskurzu.

Veriaci požadovali najmä prepustenie väznených členov cirkvi. Toto ťaženie vyvrcholilo Sviečkovou manifestáciou, na ktorej sa 25. marca 1988 zúčastnili tisíce ľudí. Ich požiadavky boli jasné - náboženská a občianska sloboda pre všetkých.

Kontroverzné združenie

Boj komunistov voči katolíckemu disentu, respektíve ich snaha dostať predstaviteľov cirkvi na svoju stranu. I tak možno popísať iniciovanie združenia katolíckych duchovných s názvom Pacem in Terris - v preklade Mier na zemi.

Pacem in Terris vzniklo začiatkom 70. rokov ako nasledovník Mierového hnutia katolíckych duchovných, ktoré fungovalo od roku 1951. S iniciatívou prišli práve bývalí členovia tohto zoskupenia. Postupne tak vznikli dve odnože - česká a slovenská, ktoré sa spojili v spoločnom predsedníctve.

Komunisti videli v novom združení akúsi protiváhu voči nespokojným a proti režimu naladeným biskupom, ktorí sa v čase uvoľnenia z pohľadu komunistov takpovediac odtrhli z reťaze. Členovia Pacem in Terris dostávali sa sympatizovanie s režimom rôzne výhody - od peňazí na rekonštrukciu kostolov až po naplnenie kariérnych ambícií.

Na našom území predsedal združeniu prepoš a dekan Cyrilometodskej bohosloveckej fakulty v Bratislave Mikuláš Višňovský. Aktívnymi funkcionármi zo Slovenska boli napríklad Alexander Horák, ktorý sa angažoval pri vzniku združenia, ďalej Jozef Krajčí, Ladislav Ostrak a Mikuláš Turanyi. Spomedzi regionálnych funkcionárov to boli napríklad Ladislav Belas, Pavol Čech či Ján Švec-Bily.

Zánik združenia prišiel ruka v ruke s pádom totalitného režimu a príchodom náboženskej slobody.

„V noci zaklopali na dvere, s obuškami. Vyhнали nás z postelí a prinútili zbalit si to najnutnejšie. Potom nás odviezli na neznáme miesto.“ účastník Akcie K

Tvrde represie zažili v divokých 50. rokoch, keď sa komunisti neštítali mnohých predstaviteľov katolíckej cirkvi nútiť tvrdo pracovať či dlhé týždne až mesiace neľudsky mučiť. Predstavitelia katolíckeho disentu na Slovensku sa vzopreli režimu aj po týchto skúsenostiach. V normalizačných rokoch neváhali založiť jednu z najprepracovanejších tajných organizácií - takzvanú tajnú cirkev.

Občiansky disent na Slovensku

OBČIANSKY DISENT SA NA SLOVENSKU FORMOVAL V TIENI SILNÉHO KATOLÍCKEHO KRÍDLA. I KEĎ ZA ČESKOU OBDOBOU ZAOSTÁVAL, V DEJINÁCH SPOLOČNÉHO ŠTÁTU ZANECHALI SLOVÁCI BOJUJÚCI PROTI TOTALITE SILNÝ A NEZMAZATELNÝ PODPIS.

Občiansky dissent predstavoval skupinu osôb - disidentov, ktorí vyjadrovali nesúhlasný a kritický postoj k totalitnej vládnej ideológii i k režimu bývalého Československa. Jeho vznik a posilnenie pozície možno datovať do obdobia druhej polovice 20. storočia. Išlo o prirodzenú reakciu nespokojnej skupiny obyvateľstva na dianie v socialistickej spoločnosti.

Vznik dissentu v socialistickej Československu úzko súvisel s narastajúcou nespokojnosťou verejnosti s vládou komunistickej strany. Porušovanie ľudských práv a slobôd, nespravodlivé väznenie a prenasledovanie nepohodlných osôb či znečisťovanie životného prostredia viedli k tomu, že sa postupne začali ozývať kritické hlasy.

Disidenti upozorňovali na nedodržiavanie ľudských práv a volali po slobode, za čo sa v 70. a 80. rokoch dostali do hľadáčka komunistickej tajnej služby - Štátnej bezpečnosti.

Obrovský kolos náčelníkov, spolupracovníkov a agentov roky tajne odpočúval, verboval a vyhrážkami oslaboval snahy odporcov režimu o presadzovanie demokratických princípov. V archívoch sa dodnes nachádzajú desiatky strán spisov, ktoré podrobne opisujú praktiky tajných aj ich zistenia. Hrubé spisy obsahujú mená desiatok umelcov, intelektuálov a aktivistov, ktorí museli ustáť dlhé hodiny výsluchov, odpovedať na sugestívne otázky a znášať vyhrážky neraz týkajúce sa budúcnosti vlastných detí či iných členov rodiny.

Československý dissent mal dva hlavné prúdy - občiansky a katolícky. Kým v Česku hral prím občiansky dissent, na Slovensku sa do popredia dostal skôr katolícky. Hoci bol slovenský občiansky dissent v tieni katolíckeho, predstavuje dôležitú zložku antikomunistického odboja.

Občianski disidenti sa ako odporcovia vládnej moci v Československu dostali výraznejšie do popredia po invázii vojsk Varšavskej zmluvy, teda v roku 1968. Udalosti spojené so sovietskou okupáciou spôsobili eskaláciu napätia v krajine a vyústili do viacerých protestných samovrážd. Formovanie dissentu ešte viac vyburcovala normalizácia - tvrdé perezkvovanie odporcov režimu, ktoré nastalo bezprostredne po auguste '68 a malo prinavrátiť disciplínu socialistickej spoločnosti.

Charakteristickým pre skupiny disidentov, či už občianske alebo katolícke, bolo aj tajné vydávanie a rozmnožovanie zakázaných kníh či periodík - tzv. samizdatov.

Medzi najvýraznejšie osobnosti zo sféry občianskeho dissentu u nás patrili Dominik Tatarka, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Ján Budaj, Mikuláš Huba, Marcel Strýko, Fedor Gál, Ján Langoš, Milan Šimečka, Milan Kňažko.

Na Slovensku mala táto skupina odboja dve hlavné centrá - Bratislavu a Košice. Predstavitelia metropol ležiacich na opačnej strane republiky sa od seba odlišovali nielen zemepisnými súradnicami.

Bratislava

V pomeroch slovenského hlavného mesta sa sformovala jedna z najsilnejších protirežimných skupín na našom území - tzv. Bratislavská päťka, ktorá predstavovala zmes rôznorodých odporcov režimu vrátane zástupcov katolíckeho prúdu. Zoskupenie tvorili Miroslav Kusý, Ján Čarnogurský, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák. V auguste 1989 sa dostali do väzby pre plány uctiť si obeť sovietskej okupácie z roku 1968.

Ďalšími predstaviteľmi bratislavského disidentského krídla boli publicista Milan Šimečka, spisovateľ Dominik Tatarka, politik a sociológ Fedor Gál či zakladateľ Ústavu pamäti národa Ján Langoš.

Osobitné postavenie v rámci bratislavského občianskeho disentu zastávala skupina enviromentálnych aktivistov na čele s ekologom Mikulášom Hubom. V roku 1987 vydali 64-stranovú brožúru Bratislava/ Nahlas. O jej vydanie sa popri Hubovi zaslúžili aj Ján Budaj či Juraj Flamík. Dokument kritizoval stav ovzdušia, pôd aj vodstva v hlavnom meste. Autori v ňom zároveň predkladali svoje požiadavky a návrhy riešení, ktoré by pomohli pri ochrane životného prostredia.

Košice

Na opačnom konci Slovenska sa vplyvom disidentov z Česka začala okolo Marcela Strýka z Košíc formovať skupina mladých ľudí, ktorí nesúhlasili s pomermi v Československu. Spôsob ich prezentácie v rámci hudobnej či literárnej tvorby sa približoval tzv. undergroundu - štýlu, ktorý odporoval zaužívaným konvenciám.

Do okruhu priateľov Marcela Strýka, ktorí si najprv hovorili Lesní speváci a neskôr Nace, patrili napríklad jeden z najlepších básnikov súčasnosti Erik Groch, sochár, sound artist a spoluzakladateľ Fakulty umení v Košiciach Zbyněk Prokop či Zuzana Kuzmová. Ďalšími členmi boli Mírek Vodrážka, Jozef Fecurka, Jozef Furman, Ondrej Jurín, Ivan Jurčišin a Milan Maďar.

Úzky kontakt s Prahou potvrdzovali časté návštevy českých priateľov i snaha o udržanie jednotného Československa aj po páde režimu či založenie Občianskeho fóra v Košiciach.

Hnutie za občiansku demokraciu

S občianskym disentom úzko súviselo aj protirežimné zoskupenie Hnutie za občiansku slobodu (HOS). Jeho cieľom bolo spojiť všetky demokratické sily. Vzniklo vyše roka pred Nežnou revolúciou, 15. októbra 1988 v Prahe, zverejnením manifestu Demokraciu pre všetkých, v ktorej bilancovalo sedemdesiatročnú existenciu Československa. Krajina z hodnotenia nevychádzala najlepšie – manifest poukazoval na hospodársky, technologický aj mravný úpadok, na nedemokratické pomery, obmedzenú štátnu suverenitu či zdevastované životné prostredie.

Tvorili ho českí aj slovenskí disidenti. Z Čechov to boli napríklad filozof a politik Rudolf Battěk, chartista Václav Havel či spisovateľ a autor manifestácie Dvatisíce slov Ludvík Vaculík. Na slovenskej strane k hnutiu patrili filozof Miroslav Kusý, právnik a katolícky disident Ján Čarnogurský, filozof a spisovateľ Milan Šimečka, zakázaná spisovateľka Hana Ponická, lekár Vladimír Maňák či spravodajca Hlasu Ameriky a aktivista skrytej cirkvi Anton Selecký.

„Výsledná bilancia sedemdesiatročnej existencie Československého štátu nie je radostná. Žijeme v dobe hlbokého mravného úpadku celej spoločnosti, žijeme v nedemokratických pomeroch, v pomeroch obmedzenej národnej a štátnej suverenity, úpadku hospodársky a technologicky, tvorivý potenciál spoločnosti je trvalo dusený centrálnou manipuláciou, životné prostredie je u nás stále odpudzujúcejšie, príslušníci nových a nových generácií znechutení opúšťajú svoju vlasť. Naša krajina, kedysi jedna z najvyspelejších v Európe, klesá dnes medzi najzaostalejšie.“ - Manifest Demokraciu pre všetkých

Hnutie kritiku režimu podčiarklo tým, že navrhovalo konkrétne zmeny. V manifeste hovorili o vypracovaní novej ústavy, v ktorej by sa zakotvila sloboda cestovania, inštitút referenda či zriadenie ústavného súdu. Vedúca úloha Komunistickej strany Československa v nej mala chýbať. Zdôrazňovali tiež potrebu obnoviť právny poriadok, súkromné podnikanie či slobodu v kultúre a náboženstve. Ústava mala v prvom rade ľuďom zabezpečiť rovnosť pred zákonom a základné občianske práva.

Manifest, ktorý hnutie zverejnilo naraz v Prahe, Brne a Bratislave podpísalo 126 signatárov. Odozvou režimu boli represie, značnú pozornosť hnutiu venovala aj tajná polícia.

Hnutie týmto svoju činnosť zďaleka neskončilo. Už necelé dva mesiace po vzniku, 10. decembra 1988, pri príležitosti Dňa ľudských práv a slobôd, spoločne s Chartou 77 a ďalšími občianskymi združeniami usporiadali v Prahe manifestáciu a žiadali prepustenie politických väzňov či dodržiavanie ľudských práv.

Neskôr prišli s dokumentom Princípy novej ústavy. Zasadzovali sa v ňom o vznik demokratického zriadenia a zdôrazňovali, že budúcnosť Československa by mala byť v parlamentnej demokracii a deľení moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu.

„Súčasná moc si túto krízu uvedomuje a určité dielčie reformy vyhlasuje a chystá. Nie je však schopná prekročiť svoj vlastný tieň a zrieknuť sa svojho totalitného spôsobu vlády, ktorý je najvlastnejšou príčinou tejto krivdy. Preto je najvyšší čas, aby do politiky vstúpila samotná spoločnosť, to znamená, my všetci.“ - Manifest Demokraciu pre všetkých

Okrem podobných dokumentov vydávali aj samizdaty, teda zakázané noviny. Patril medzi ne Spravodaj HOS či Alternatíva. Pravidelne organizovali aj protestné akcie. Pri príležitosti 70. výročia úmrtia generála Milana Rastislava Štefánika, ktorého sa komunisti snažili vymazať z historickej pamäte, sa im podarilo zhromaždiť okolo dvetisíc ľudí. Výzvy na stretnutie na Bradle, kde je Štefánik pochovaný, odvysielala rozhlasová stanica Hlas Ameriky. Jeden z hlavných predstaviteľov slovenskej vetvy Hnutia za občiansku slobodu – Ján Čarnogurský žiadala Štefánikovu rehabilitáciu a obnovenie národných symbolov.

To, že je človek disidentom sa obvykle dozvedá a uvedomuje si to, až keď už ním dávno je.“
(Václav Havel)

Skupina ľudí, ktorí sa nebáli odporovať zaužívaným šablónam totalitnej moci. Občiansky dissent na Slovensku sa nestratil ani v tieni silného katolíckeho krídla. Zohral dôležitú úlohu po nástupe tvrdých normalizačných tlakov i keď sa definitívne rozpadali totalitné okovy. Disidentov nezastavila ani hrozba väzenia, zmarenej kariéry či prenasledovanie.

Disent v Bratislave

V BRATISLAVE SA SFORMOVALO VIACERO DISIDENTSKÝCH KRÍDEL, KTORÉ SA OTVORENE POSTAVILI VOČI KOMUNISTICKÉMU REŽIMU. KATOLÍCI, UMELCI ČI OCHRANÁRI ZOHRÁVALI DÔLEŽITÚ ÚLOHU PRED PÁDOM REŽIMU I POČAS NEŽNEJ REVOLÚCIE.

Hlavné mesto proti hlavnému prúdu

Kľúčové historické udalosti a osobnosti bojujúce za spravodlivosť a slobodu. Naše dnešné hlavné mesto bolo za socializmu svedkom tvrdých perzekúcií i prelomových zmien. Tanky v auguste '68, normalizačné tendencie aj pamätná Sviečková manifestácia dávali priestor na rozkvet tým, ktorí sa snažili bojovať proti železným okovám totality.

Bratislavský dissent nemal iba jednu tvár. Tvorili ho katolíci, umelci, intelektuáli aj ekológovia či študenti.

Jednou z najsilnejších protirežimných skupín v Bratislave bola tzv. Bratislavská päťka, ktorá predstavovala zmes rôznorodých odporcov režimu vrátane zástupcov katolíckej odnože. Zoskupenie tvorili Miroslav Kusý, Ján Čarnogurský, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák. V auguste 1989 sa dostali do väzby pre plány uctiť si obeť sovietskej okupácie z roku 1968.

Ďalšími predstaviteľmi bratislavského disidentského krídla boli publicista Milan Šimečka, spisovateľ Dominik Tatarka, politik a sociológ Fedor Gál či zakladateľ Ústavu pamäti národa Ján Langoš.

Osobitné postavenie zastávala skupina environmentálnych aktivistov na čele s ekológom Mikulášom Hubom. V roku 1987 vydali 64-stranovú brožúru Bratislava/Nahlas. O jej vznik sa popri Hubovi zaslúžili aj Ján Budaj či Juraj Flamík. Dokument kritizoval stav ovzdušia, pôd aj vodstva v hlavnom meste. Autori v ňom zároveň predkladali svoje požiadavky a návrhy riešení, ktoré by pomohli chrániť životné prostredie.

Čo sa týka katolíckej cirkvi, silné spoločenstvo si tu okolo seba vytvárali najmä kňazi Vladimír Jukl a Silvester Krčméry. Ich ťaženie vyvrcholilo vybudovaním takzvanej tajnej cirkvi, ktorá sa vzoprela vôli komunistického režimu. Oba duchovní boli za túto iniciatívu prenasledovaní a väznení.

Bratislava ako taká sa za totality stala aj i jedným z centier vydávania samizdatov - či už náboženských alebo svetských. V rokoch 1988 a 1989 vydávali Ján Čarnogurský a Ján Langoš Bratislavské listy, Ján Čarnogurský spolupracoval aj na titule Náboženstvo a súčasnosť. Distribuovali sa tu aj ďalšie tituly - Rodinné spoločenstvo či Hlas Slovenska.

Uvoľňovanie režimu bolo koncom 80. rokov cítiť nielen v Československu. Túžba po slobode silnela. V Bratislave vyvrcholila 25. marca 1988 takzvanou Sviečkovou manifestáciou. Tisíce ľudí na pokojnom

zhromaždení žiadali náboženskú a občiansku slobodu. Režim sa aj v tomto prípade rozhodol zakročiť - na vlastnej koži to pocítilo vyše 140 ľudí, ktorých zatkli alebo inak perzekvovali.

Po vyše roku a pol sa v Bratislave opäť rozburácali davy. Dokonca ešte skôr, ako v susednej Prahe. Dňa 16. novembra sa totiž na pochod vydali študenti stredných a vysokých škôl. Približne 200 až 300 osôb prešlo cez Staré Mesto až k vtedajšej budove ministerstva školstva. Ani túto udalosť neobišiel zásah štátnych orgánov.

Ďalšie udalosti na seba nenechali dlho čakať. Boli najmä reakciou na násilný zásah bezpečnostných zložiek voči demonštrantom, ktorí sa 17. novembra 1989 zhromaždili v centre Prahy. Už pár dní po tomto incidente vzniká v Bratislave Verejnosť proti násiliu, ktorého zrod neodmysliteľne patrí k bratislavskej Umelke. V meste sa zároveň konala séria protestných zhromaždení, ktoré už jasne napovedali, že na dvere klope demokracia.

Tajná cirkev

NAJORGANIZOVANEJŠIE PROTIKOMUNISTICKÉ HNUTIE NA SLOVENSKU ZALOŽILI KATOLÍCI. NEŠÍRILI IBA VIERU, ALE AJ MYŠLIENKY SLOBODY A DEMOKRACIE. TAJNÁ CIRKEV ZOTRVALA AŽ DO OSLOBODZUJÚCEHO ROKU 1989.

Tajná alebo podzemná cirkev bola ilegálnym zoskupením katolíckych veriacich v Československu, ktorí za vlády totalitného režimu nemohli verejne prezentovať svoju vieru. V rokoch komunistickej diktatúry fungovala paralelne s oficiálnou cirkvou.

V časoch tvrdých perzekúcií sa tak stala útechou pre všetkých, ktorí chceli aj naďalej vyznávať svoju vieru v prostredí silne ateistickej spoločnosti a zároveň odmietali režimu posluhujúcich kňazov a ich pastoračiu.

Medzi jej predstaviteľov nepatrili iba duchovní - kňazi či rehoľníci. Do aktivít sa zapájali aj osobnosti z umeleckej, kultúrnej či politickej sféry. Nakoniec sa mimo náboženský rámec dostala aj samotná tajná cirkev, keď okrem náboženskej slobody žiadala aj zachovávanie ľudských práv.

Najvýraznejšími osobnosťami boli lekár Silvester Krčméry a katolícky kňaz Vladimír Jukl. Okrem nich sa v tajnej cirkvi angažoval aj neskorší nitriansky biskup Ján Korec či politik a bývalý poslanec František Mikloško.

Najprv vo väzení

Počiatky zoskupenia možno datovať do druhej polovice 60. rokov, keď Vladimír Jukl so Silvestrom Krčméryom založili prvý vysokoškolský krúžok. So študentmi diskutovali, viedli duchovné cvičenia a semináre.

Obaja mali už predtým skúsenosť s komunistickým režimom - v 50. rokoch sa pre rozvoj hnutia laického apoštolátu ocitli vo väzení, kde čelili tvrdému vypočúvaniu a mučeniu. Krčméry po verdikte súdu, ktorý ho uznal vinným, strávil 10 rokov vo viacerých väzniciach v Česku a na Slovensku a tiež v pracovných táboroch. Jukl strávil vo väzení viac ako 13 rokov.

„Rukavičkové metódy, kde na vás ani ruku nepoložia, ale dajú do izolácie alebo do iných takých duchovných mučení, to je omnoho horšie ako vlastné mučenie,“ opísal v spomienkach pre Ústav pamäti národa Silvester Krčméry spôsoby totalitnej moci. Ako sám uviedol, niekedy boli fyzické tresty vykúpením pred psychickým mučením.

Normalizácia ako impulz

Význam tajnej cirkvi vzrastal najmä v 70. rokoch, po nástupe tvrdej normalizácie, ktorej predchádzal vpád vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968.

Krčméry s Juklom a kardinálom Korcom vytvárali tajnú cirkev najmä prostredníctvom malých spo-

čerstiev. Stretnutia často viedli nielen kňazi a rehoľníci, ale aj rôzne nezávislé osobnosti či laici. Postupne sa rady začali rozrastať aj o ďalšie skupiny veriacich, okrem študentov to boli napríklad mladé rodiny.

Na stretnutiach sa rozvíjal náboženský život, organizovali sa rôzne výlety či spoločné modlitby. Všetko pod rúskom tajomstva, pretože nad členmi zakázaného spoločenstva neustále visela hrozba tvrdých postihov, ktorým sa mnohí, vrátane Krčméryho či Jukla, nevyhli. Okrem toho pašovali zakázanú tlač a tajne vysväcovali kňazov.

V roku 1974 založil Silvester Krčméry s Vladimírom Juklom Spoločenstvo Fatima, v ktorom vydávali samizdatovú literatúru a aj naďalej organizovali evanjelizačné spoločenstvá tajnej cirkvi.

V 80. rokoch iniciovali aj činnosť Laického apoštolského hnutia, ktoré bolo základom pre Hnutie kresťanských rodín na Slovensku, Hnutie kresťanských spoločenstiev mládeže a eRko - Hnutie kresťanských spoločenstiev detí.

Štátna bezpečnosť brojila aj proti tejto odnoži odboja. I preto sa členovia snažili byť maximálne ostražití - do bytov chodili postupne, rozprávali si pri zapnutom rádiu a oslovovali sa iba krstnými, či dokonca kryciami menami.

Predstavitelia sa pri svojej zakázanej činnosti nebáli podstúpiť takmer akékoľvek riziko. Náboženskú literatúru z Nemecka a Holandska cez hranice pašovali v špeciálne upravených autách či vo vlastných ruksakoch.

I pre tieto vyhrážky si nikdy nedovolila nechať deti hrať sa samé na ulici: „Nemohla som si dovoliť odbehnúť do bytu, keď sa hrali na sídlisku. Stále som ich strážila.“

S revolúciou zanikla

Tajná cirkev sa stala najorganizovanejším protikomunistickým hnutím na Slovensku a ako taká pretrvala počas celej normalizácie. Jej predstavitelia sa stále viac snažili dostať sa k slovu a zapojiť sa do verejného diskurzu, čím prejavili záujem nielen o boj za náboženské práva, ale aj základné ľudské práva.

Veriaci požadovali najmä prepustenie väznených členov cirkvi. Toto ťaženie vyvrcholilo Sviečkovou manifestáciou, ktorej sa 25. marca 1988 zúčastnili tisíce ľudí. Požiadavky zúčastnených boli jasné - náboženská a občianska sloboda pre všetkých.

S uvoľnením totalitných okov a príchodom demokracie sa pominul aj nelegálny rozmer tajnej cirkvi a v roku 1989 v podstate prestala existovať, keďže svoj účel splnila.

Boli pri významných udalostiach, ktoré prispeli k pádu totality. Žiadali nielen náboženskú slobodu, ale aj demokratickú a otvorenú spoločnosť. Zakladatelia tajnej cirkvi sa nenechali odradiť napriek skúsenostiam z tvrdých 50. rokov.

Následky komunistických zverstiev počítuje dodnes

ZA POKUS O ÚTEK SKONČIL VO VÄZENÍ A DNES MÁ PRE KOMUNISTICKÉ PERZEKÚCIE NÍZKY DÔCHODOK. JOZEF KUCIFEREC NA VLASTNEJ KOŽI OKÚSIL TVRDÉ VÝSLUCHY AJ MUČENIE.

V mladosti veril, že mu nik nemôže zabrániť robiť to, po čom túžil. Totalitný režim ho však presvedčil o opak. Jozef Kuciferec okúsil na vlastnej koži väzenské múry i tvrdé praktiky pri výsluchoch, na ktoré doplatil zdravím.

Pre absurdné tresty sa nemohol zamestnať a stratil roky, ktoré by mu zabezpečili lepší dôchodok. Rodák z Kysúc však i napriek tomu neľutuje a je hrdý, že sa v časoch neslobody postavil za svoje názory a ideály, hoci sa ho snažili umlčať.

Život po revolúcii venoval pomoci chudobným - vo svojom dome vo Veľkom Lome neďaleko Zvolena prichýľuje bezdomovcov či mladých Rómov, ktorým dáva šancu na lepší štart do života. Z mála, ktoré má, sa tak snaží čo najviac rozdať.

Do seminára sa nedostal

Jozef už ako stredoškólák prejavoval sympatie ku katolíckej cirkvi. Po smrti mamy bol v intenzívnom kontakte s rehoľnými sestrami, ktoré mu pomáhali.

„Netajil som sa tým, že som chcel byť misionárom, ťahalo ma to k benediktínskej reholi,“ spomína na časy, keď navštevoval strednú poľnohospodársku školu. Veril, že dosiahne svoj cieľ, aj keď mu okolie hovorilo opak.

To, že mu cestu ku kňazskému povolaniu a neskôr misionárstvu zahatajú komunisti, si uvedomil po tom, čo sa pokúsil dostať do seminára. Nedalo sa. Jeho osobu si totiž spájali s inklináciou k rehoľiam.

Na komunistami ovládanú Cyrilometodskú bohosloveckú fakultu v Bratislave sa dostala len hŕstka vyvolených, ktorí boli ochotní študovať teológiu pod drobnohládcom režimu. Navyše, vo vedení fakulty boli totalite konformní kňazi, ktorí sa angažovali v prokomunistickom hnutí kňazov Pacem in Terris. Mnohí nádejní kňazi aj preto toto štúdium odmietali.

Jozef sa navzdory tomu pokúsil prihlásiť trikrát - nepodarilo sa. Rozhodol sa teda, že bude študovať tajne. V rámci tajných štruktúr katolíckej cirkvi fungovala aj výuka teológie. Jednotlivé predmety učili rôzni kňazi. Jozef navštevoval prednášky v Olomouci, Prahe či v Brne.

„Každý predmet bol inde, aby to nebolo nápadné,“ vysvetľuje. Takíto študenti však nemohli dostať

žiadne potvrdenie. Informácie o štúdiu sa dávali na vedomie biskupovi Jánovi Korcovi - jednému z hlavných predstaviteľov tajnej cirkvi v Československu, ktorý bol v 60. rokoch minulého storočia odsúdený za vlastizradu a vo väzení strávil viac ako osem rokov.

Informácie sa evidovali aj v Ústave sv Cyrila a Metoda v Ríme, ktorý je od 60. rokov najvýznamnejšou cirkevnou národnou a kultúrnou inštitúciou Slovákov v Ríme. Zázemie Slovákom robil biskup Pavol Hnilica - kedysi internovaný rehoľník, ktorého tajne vysvätili za kňaza a v 50. rokoch ušiel z Československa do Ríma.

Pašovanie kníh z Ríma

Ako plynul čas, Jozef si stále viac uvedomoval, že svoje ciele v diktatúrou zviazanej krajine tak ľahko nenaplní. Začal preto uvažovať, či by nebolo lepšie odísť za hranice.

Už v roku 1976 dostal povolenie vycestovať na tri týždne do Ríma na devízový príslub - čo bolo jedným legálnym spôsobom, ako sa dostať do zahraničia a mať možnosť zameniť si zahraničné platidlá.

„Biskup Hnilica mi vtedy povedal, aby som sa už domov nevracal. Ja som však bol naivný, nechcel som opustiť domov. Povedal som, že všetci nemôžeme odísť a vrátil som sa,“ spomína na rozhodnutie, ktoré ho neskôr stálo slobodu. Komplikácie nastali už na hraniciach - colníci u neho pri prehliadke našli literatúru, ktorá bola v Československu zakázaná. Keďže ju nemal zapísanú v zozname vecí, okamžite ho obvinili z pašovania a dostal polroka väzenia.

Zákaz cestovať dostal i po tom, čo ako jeden z približne štyroch desiatok Slovákov podpísal dokument kritický voči totalitnému režimu - Chartu 77.

Brazília, Slovinsko, väzenie

Keďže nádej na to, že sa katolícka cirkev vyslobodí spod tvrdých reštrikcií, bola v Československu mizivá, začal Jozef uvažovať o tom, že život za hranicami bude predsa len lepšou voľbou.

„Od benediktínov z Brazílie som dostal letenku, mal som tam ísť na návštevu. Na letisku mi však zobrali doklady a zatkli ma.“

Povolenie na vycestovanie však po čase dostal opäť - tentoraz to bola Juhoslávia, konkrétne Portorož v Slovinsku. Počas silvestrovského pobytu sa Jozef oddelil od skupiny turistov a odišiel do prístavu. Tam ho mala vyzdvihnúť nákladná loď a previesť do Talianska. Okolnosti sa však vyvinuli inak a po príchode do prístavu dostal informáciu, že veci nejdú podľa plánu, a tak sa musel vrátiť do hotela.

Sprievodkyňa zájazdu a zapálená stránička v jednej osobe si Jozefovo zmiznutie všimla a podozrenie si nenechala pre seba. Nádejného emigranta na hraniciach colníci odvedli na výsluch a pýtali sa ho, prečo opustil hotel.

Už v roku 1976 dostal povolenie vycestovať na tri týždne do Ríma na devízový príslub - čo bolo jedným legálnym spôsobom, ako sa dostať do zahraničia a mať možnosť zameniť si zahraničné platidlá.

„Otvorene som povedal, že som chcel opustiť hotel a tiež to, že chcem žiť v kláštore a nie v komunistickom režime,“ opisuje priamočiaru komunikáciu, za ktorú dostal dva roky naturdo. Jeho kroky smerovali do pracovného tábora v Dubnici nad Váhom. Bez súdu si tam odpykal trest za pokus o nelegálne opustenie republiky, za čo boli v tých časoch prísne sankcie.

Nielen väzenie, ale aj snaha o zbavenie svojprávnosti. I to bol štýl komunistov v boji s nepohodlnými osobami. Rovnaký osud postretol aj Jozefa, ktorý sa po čase vo väzení ocitol na psychiatrii, odkiaľ sa mu však podarilo dostať a zabrániť tak tomu, aby prišiel o všetky svoje práva.

„Primárka z psychiatrie v Plešivci ma osobne zaviezla na biskupstvo do Rožňavy, odkiaľ som sa dostal na poľské hranice, kde bola takzvaná zelená zóna. Odtiaľ som šiel do Krakova, kde som sa ukrýval polroka,“ spomína.

Jozef sa však napokon musel vrátiť naspäť do Československa. Po príchode nasledovalo ďalšie dvojročné väzenie.

„Takto to so mnou išlo 12 rokov. Bol som vo vyšetrovačkách, vo väzení i na psychiatrii. Zažil som tvrdé výsluchy aj neľudské zaobchádzanie,“ opisuje najťažšie roky svojho života.

Pred revolúciou sa mu podarilo dostať do kláštora v Skalke nad Váhom pri Trenčíne, kde robil kastelána. Pád režimu prekal práve tam.

Podlomené zdravie

Za svoj život zažil Jozef množstvo výsluchov, pri ktorých boli facky bežné. Pri jednom z nich ho nahého postavili na tri hodiny pod sprchu. Na temeno hlavy mu kvapkala voda. „Opuchla mi hlava, oči, nič som nevidel. Bola to strašná bolesť. Človek si povie, že je to len kvapka,“ približuje tvrdé zaobchádzanie, z ktorého má zdravotné problémy dodnes.

V priebehu 12 rokov komunistickej šikany vystriedal viacero väzení - Dubnica nad Váhom, Leopoldov, pražský Pankrác či Ilava. Pomedzi to prevozy, počas ktorých mali väzni zaviazané oči, aby nevedeli, kde sa nachádzajú.

Okrem podlomeného zdravia mali roky väzenia vplyv aj Jozefov život na dôchodku. Keďže ho pre status nepriateľa režimu počas 12 rokov nikto nechcel zamestnať, musel sa životom pretĺkať po rôznych brigádach, ktoré sa pri výpočte výšky dôchodku nebrali do úvahy.

„Chodil som na jahody, cibuľu, do cukrovej repy. To sa však nerátalo ako pracovný pomer. Moje záznamy boli skartované a dodnes som sa nedozvedel prečo,“ hovorí.

Ľuďom pomáha dodnes

V roku 1988 sa Jozef zúčastnil na jednom z najvýznamnejších podujatí tajnej cirkvi - na Sviečkovej manifestácii na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave, kde stovky ľudí žiadali náboženské a občianske práva.

„Bol som mokrý, zrážali ma na zem. Bolo to hlava-nehlava. Policajtom bolo jedno, či ste stará žena, muž. Bili nás, kopali,“ približuje, ako to vyzeralo po tvrdom zásahu Verejnej bezpečnosti a ŠtB.

Sloboda prišla až o rok neskôr. Revolučné udalosti Jozef sledoval v kláštore v Skalke pri Trenčíne. Na oslavu konca totality spustil zvony. Veril, že život bude už len lepší. Nie všetko však išlo podľa predstáv - okrem nízkeho dôchodku to bola aj kupónová privatizácia, ktorá ho pripravila o úspory.

Napriek tomu sa mu podarilo kúpiť dom v dedine Veľký Lom neďaleko Zvolena, kde dnes chová hospodárske zvieratá, pestuje zeleninu, no najmä pomáha ľuďom. Útočisko u neho nájdu ľudia bez domova, zo zlého rodinného zázemia či tí, o ktorých sa nemá kto postarať. Na Vianoce vždy daruje plody zo záhrady či zvieratá na večeru pre bezdomovcov. Pomoc u neho nájdu i rómske deti.

„I keď som sám, mám toľko detí, že keby ma chceli navštíviť, nestačilo by päť autobusov,“ hovorí s humorom a dodáva, že občas sa stane, že sa ľudia z okolia prídu pozrieť na „pustovníka“ žijúceho na juhu Slovenska.

O tom, či žil správne, dnes nepochybuje. I po viac ako 30 rokoch od pádu totality si stojí za tým, že všetko robil podľa najlepšieho svedomia a v duchu kresťanskej viery. Svoje rozhodnutia tak neľutuje.

„Myslím si, že veľa som toho v živote nepokazil. Robil som chyby ako bežný človek. Ale ako sa hovorí, kto nič nerobí, nič nepokazí.“

Ľudí, ktorí na komunizmus spomínajú s nostalgiou, neodsudzuje. I keď ho reči o zlatých časoch doslova bodajú do chrbta, nie všetko podľa neho nebolo zlé.

“Všetko má líce i rub - sú veci, ktoré sa mohli zachovať. Nevytvorili ich však komunisti, ale ľudia. Samotný komunizmus bol však niečo neuveriteľné.“

Nútené práce a perzekúcie

BOLI NÁSTROJOM BUDOVANIA STRACHU A NEISTOTY. ICH EXISTENCIA SA SPÁJA NAJMÄ S TVRDÝMI 50. ROKMI. NORMALIZAČNÉ ROKY SA NAKONIEC K TÁBOROM NÚTENEJ PRÁCE NEVRÁTILI, KOMUNISTI ZVOLILI SOFISTIKOVANEJŠÍ SPÔSOB.

Nútené práce, často v takzvaných nápravno-výchovných táboroch, boli v socialistickom Československu najmä symbolom obdobia tvrdých 50. rokov, ktoré so sebou priniesli rad monsterprocesov s odporcami režimu nazývanými aj „nepriatelia štátu“.

Bratislavský dissent nemal iba jednu tvár. Tvorili ho katolíci, umelci, intelektuáli aj ekológovia či študenti.

Vo vtedajších väzniciach vládol neľudský režim. Bežnou vypočúvacou technikou bolo fyzické či psychické mučenie. Odsúdení sa po vynesení rozsudku ocitli v uránových či uhoľných baniach, kde museli roky drieť v katastrofálnych podmienkach, čo sa v neskôr podpísalo aj na ich zdraví.

Podobné praktiky zakúsili najmä príslušníci katolíckej cirkvi, ktorá v v 50. rokoch zažívala tvrdé perzekúcie. Ocitli sa v nich však aj iní odporcovia totalitnej ideológie.

Tábory sa nachádzali na území Česka aj Slovenska. Väčšina z nich zanikla ešte v priebehu 50. rokov. V 60. totiž prišlo uvoľnenie režimu a politickí väzni získali hromadnú amnestiu.

Rodiacu sa menej zviazanú spoločnosť, ktorá prišla s takzvanou Pražskou jarou, však odrovnal vpád vojsk Varšavskej zmluvy v noci z 20. na 21. augusta 1968. Po ňom nastala normalizácia, ktorá opäť tvrdo trestala každý nesúhlas. Tentoraz však už nie nútenými prácami, aké poznali odporcovia režimu z 50. rokov.

Vláda strachu

Komunisti sa po víťaznom februári 1948 orientovali na upevnenie získanej moci. Súčasťou zastrašovania obyvateľstva a znakom príprav na postihovanie nepohodlných bolo aj prijatie zákona o táboroch nútenej práce. Tie už naše územie poznalo z čias monarchie i vojnového slovenského štátu. Na obnovu krajiny boli zriadené aj tesne po druhej svetovej vojne.

Pojem tábory nútenej práce vznikol po tom, čo vstúpil do platnosti zákon č. 247/1948. Stalo sa tak 17. novembra 1948. De facto premenoval na Slovensku existujúce pracovné útvary.

Dostávali sa sem rôzne kategórie osôb. Spočiatku to boli najmä tí, ktorí sa podľa režimu vyhýbali práci. V komunistickom chápaní to boli aj majitelia väčších nájomných domov, súkromní podnikatelia a priemyselníci či veľkí roľníci, tzv. kulaci. Zároveň tu bolo miesto aj pre „rozvracačov režimu“ alebo „nepriateľov ľudovodemokratického zriadenia“. Na zozname sa nachádzali aj osoby, ktoré podľa vtedajšej moci ohrozovali hospodársky život v krajine. Tábor nútenej práce hrozil aj tým, ktorí akýmkoľvek spôsobom pomáhali predchádzajúcim skupinám.

Na Slovensku sa v rokoch 1948 až 1953 nachádzali tábory v obciach Nováky, Ústie nad Oravou, Tichá dolina - Podbanské, Ľubochňa, Hronec, Ilava Trenčín a Ruskov.

Napríklad v Hronci sa podľa dobových záznamov nachádzalo okolo 200 väzňov. Pracovali v miestnej zlievarni, v železiarni či v strojárni. Režim v lágri bol tvrdý a prísny. Podobným spôsobom fungovali aj ďalšie tábory.

Drvenie uránovej rudy holými rukami

V Česku sa asi najvýraznejšie do histórie zapísala sústava táborov nútených prác v uránových baniach. Začali vznikať ešte v roku 1949 v troch oblastiach – v okolí Jáchymova, Příbrami a Horního Slavkova.

V priebehu 50. rokov ich komunisti vybudovali 17. Časť bola v pôvodných zajateckých táboroch pre nemeckých vojnových zajatcov, časť postavili nanovo.

Pri ťažbe uránu a jeho spracovaní sa vystriedali tisíce politických väzňov. V tvrdých podmienkach bez základnej hygieny a dostatočnej stravy žili niekoľko rokov. Ako zločinci prvej kategórie tvrdo pracovali v baniach či spracovávali vyťaženuú rádioaktívnu rudu holými rukami. Práca s nebezpečným materiálom sa podpísala na ich zdraví. Nechýbali tvrdé tresty za absurdné prehrešky a psychický nátlak.

Jedným z tých, ktorí strávili roky v takzvanom jáchymovskom pekle, bol aj slovenský kňaz a salezián Anton Srholec. Dostal sa sem po nepodarenom úteku cez rieku Moravu. Predtým vystriedal viacero väzňov. Takmer desaťročnú pracovnú tortúru, ktorá sa podpísala aj na jeho zdraví, ukončilo vyhlásenie amnestie v roku 1960. Po nej a po vyťažení uránu boli všetky tábory v roku 1961 definitívne zrušené.

Namiesto táborov zničená kariéra

Komunisti sa v 70. rokoch rozhodli pre sofistikovanejší spôsob trestania svojich odporcov. Nespolahlivých úradníkov, osoby vo vedení súdov, médií či kultúrnych inštitúcií, ktoré akýmkoľvek náznakom podporovali rozvoľnenie, okamžite zbavili funkcie.

V prípade tých, ktorí výraznejšie vystúpili proti režimu, zvolili taktiku znemožnenia spoločenského uplatnenia. Mnohí tak nesmeli vykonávať svoje povolanie, deti disidentov sa zasa nedostali na stredné či vysoké školy.

Jednou z takých osôb bola aj česká speváčka Marta Kubišová, ktorá v roku 1968 piesňou Modlitba pro Martu vyjadrila svoj postoj proti ruskej okupácii. Následne jej v roku 1970 zakázali vystupovať. Počas obdobia neslobody pracovala v továrni na hračky. Na pódia sa vrátila až po Novembri '89.

Spomedzi Slovákov to bola napríklad vedúca osobnosť Radošinského naivného divadla Stanislav Štepa, ktorý na deväť rokov stratil oficiálne povolenie a hrával na internátoch medzi vysokoškolskými študentmi.

„Ľudí v táboroch nútenej práce nazývali MUKL - muž určený k likvidaci. A tak sa k nim aj správali.“
Jan Nedvěd, historik

V biednych hygienických podmienkach, bez stravy a pod paľbou absurdných a tvrdých trestov. I tak sa komunistický režim správal k politickým väzňom v táboroch nútenej práce.

Štátna bezpečnosť

ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ CELÉ DESAŤROČIA HĽADALA A SLEDOVALA TAKZVANÝCH NEPRIATEĽOV REŽIMU. ĽUDIA ZLOMENÍ PRAKTIKAMI VYŠETROVATEĽOV SA PRIZNÁVALI K ČINOM, KTORÉ NESPÁCHALI. MNOHÍ VÝSLUCHY NEPREŽILI.

Ako fungovala Štátna bezpečnosť

Štátna bezpečnosť (ŠtB) zohrávala dôležitú úlohu pri upevňovaní a udržiavaní moci totalitného režimu v bývalom Československu. Vyše štyri desaťročia slúžila ako nástroj na potláčanie ľudských práv, občianskych a náboženských slobôd v prospech totality. Podieľala sa na sledovaní potencionálnych, ozajstných aj údajných nepriateľov vtedajšej moci.

Komunistická strana Československa (KSČ) mala ŠtB pod kontrolou ešte pred februárovým prevratom z roku 1948, keď štátu definitívne začali vládnuť komunisti. Po prevzatí moci sa stala ich prostriedkom na umlčanie protestných hlasov. Práve k prvým rokom červenej vlády sa viažu najbrutálnejšie zásahy politickej polície do života ľudí.

Prvá vlna perzekúcií

Ešte v 50. rokoch si ŠtB podala „nepriateľov režimu“ vo viacerých masových tajných akciách. Proti kresťanom zasiahla v Akcii K (kláštory) zameranej na mužské kláštory a Akcii R, orientujúcej sa na ženské rehole. Akciou P (pravoslavizácia) zasa na 18 rokov úplne zakázala fungovanie gréckokatolíckej cirkvi.. Počas týchto akcií komunisti uväznili či poslali na nútené práce stovky ľudí.

Príslušníci ŠtB si počas tohto obdobia vynucovali priznania obvinených za každú cenu. Medzi ich praktiky patrili psychický nátlak, ale aj fyzické tresty - bitie a mučenie, dlhé nočné výsluchy, znemožňovanie spánku, dlhodobá väzba na samotke aj vyhrážky, že pykať budú aj rodinní príslušníci obvineného.

Práve pre tieto praktiky sa počas vykonštruovaných monsterprocesov ocitli na laviciach obžalovaných predstavitelia demokratických síl, cirkví i ľudia, ktorí mali kontakty so Západom. Zlomení praktikami tajnej polície sa priznávali k činom, ktoré nespáchali. Rozsudkom bol neraz aj trest smrti. Zrejme najznámejším mementom tohto obdobia je skupina obvinených okolo právničky Milady Horákovéj. Vo vykonštruovanom procese boli štyria ľudia vrátane Horákovéj odsúdení za vlastizradu na trest smrti, ďalší štyria dostali doživotie a piati od 15 do 25 rokov.

„Niekdedy, v tých najhorších väzeniach, to boli väčšinou väzenia priamo riadené ministerstvom vnútra, sme sa dokonca ‚potešili‘, keď nás bili alebo mučili nejakým fyzickým spôsobom, lebo aj to bola zmena. Inakšie, keď človek bol daný na samotku, to bolo horšie mučenie,“

Silvester Krčméry, slovenský katolícky disident

Tajní mali aj krízy

Tvrde zásahy ŠtB po prevzatí moci komunistami vyvolali protestné hlasy, ktoré Štátnu bezpečnosť dočasne oslabili, no koncom 50. a začiatkom 60. rokov nasledovala ďalšia vlna politických procesov. Odhaduje sa, že pri prvých dvoch vlnách perzekúcií zavraždili vyšetrovatelia ŠtB už pri samotných výsluchoch do 600 ľudí.

Do pozornosti Štátnej bezpečnosti sa okrem politických oponentov postupne dostali prakticky všetci – od inteligencie, funkcionárov politických strán a cirkví až po študentov, roľníkov a robotníkov. Režim mal vďaka tajnej polícii svoje uši a oči vo všetkých zložkách spoločnosti i oblastiach života - či už spoločenského, politického alebo kultúrneho. Ľuďom prenikali do súkromia vďaka hustej sieti tajných spolupracovníkov, sledovaniu i odpočúvaniu telefonátov a čítaniu listov. ŠtB pôsobila ako nástroj kontroly názorov jednotlivých ľudí aj skupín.

Oslabilo ju až uvoľnenie pomerov počas Pražskej jari v roku 1968. Snaha o „socializmus s ľudskou tvárou“, ktorú predstavoval vtedajší prvý tajomník ÚV KSČ Alexander Dubček, priniesla viaceré zmeny - tajní prestali evidovať nepriateľské osoby a dokonca sa zrušili aj útvary pre boj s vnútorným nepriateľom.

„Spočiatku som mal také spôsoby vyšetřovania, že som mal hneď pri prvom alebo druhom vyšetření nalomené dve rebrá a tak ďalej, a nemôžem povedať, že to by bolo to najhoršie.“

Silvester Krčméry, slovenský katolícky disident

Nedôvera a strach

Po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 však priateľskejšie spoločenské prostredie vystriedala tvrdá normalizácia. Boj so zvyškom vnútorných nepriateľov sa stal jedným z hlavných cieľov ŠtB ruka v ruke so snahou zabrániť prenikaniu antikomunizmu medzi miestnu spoločnosť.

Tajní sa preto snažili znemožňovať jednotný postup opozičných zoskupení či ľudí, ktorí by sa k nim chceli pripojiť. Bežnou praktikou ŠtB bolo infiltrovanie sa medzi členov disentu a následná manipulácia, vytváranie napätia, rozporov a vzájomnej nedôvery medzi nimi. A keďže ŠtB mala spolupracovníkov prakticky všade, určitá paranoja a strach medzi ľuďmi vládli v podstate neustále. Nahlas vyslovená kritika režimu ich totiž mohla stáť veľa.

Mnohí ľudia, ktorí podpísali spoluprácu s ŠtB, tak spravili po dlhom vydieraní a strašení. Nejedni z nich sa neskôr snažil podpis stiahnuť. Iní však spolupracovali ochotne.

ŠtB praktikami, ktoré celé desaťročia medzi Čechmi a Slovákmi vyvolávali strach a vzájomnú nedôveru, bránila totalitu až do Nežnej revolúcie v novembri 1989. Jej skutočný koniec nastal až po zrušení článku o vedúcej úlohe KSČ a rozsiahlych zmenách v spoločnosti. Zanikla na základe rozkazu ministra vnútra Richarda Sachera, konkrétne 15. februára 1990.

Štátna bezpečnosť patrila spoločne s Verejnou bezpečnosťou medzi zložky Zboru národnej bezpečnosti. Kým Verejná bezpečnosť mala plniť úlohu štandardnej polície, Štátna bezpečnosť bola tajnou políciou. Delila sa na rozvedku, ktorá sa zaoberala dianím v zahraničí, kontrarozvedku, zaoberajúcu sa vnútorným spravodajstvom. Ďalšie zložky tvorila vojenská kontrarozvedka, správa sledovania, správa ochrany straníckych a ústavných činiteľov a správa spravodajskej techniky.

Kategórie spolupracovníkov s ŠtB:

Rezident - spoľahlivý tajný spolupracovník s odbornou prípravou, riadil prácu agentov.

Agent - pôsobil tam, kde nemohol priamo preniknúť príslušník tajnej polície, mal normálne zamestnanie, plnil úlohy pri odhaľovaní a dokumentovaní protištátnej činnosti a plnil úlohy, ktoré jej mali zabrániť.

Informátor - podával informácie zo svojho okolia.

Dôverník - zhromažďoval informácie, ktoré pomáhali kontrarozvedke plniť úlohy.

Kandidát tajnej spolupráce - ŠtB preverovala, či bude schopný plniť uložené úlohy.

ZDROJE:

<https://www.upn.gov.sk/sk/perzekucie-a-procesy-50--a-60--rokov/>

<https://www.upn.gov.sk/data/files/SKL-StB-SK-151211-web.pdf>

<http://www.historiarevue.sk/historia-2001-02/stb.htm>

Citáty Silvestera Krčméry:

<https://www.upn.gov.sk/sk/silvester-krcmery-1924-2013/?fbclid=IwAR1O4svOFB9iIzQvMiRjj9phGuB6slVnS6NzxVblC-La-ch1ybtbsePBIW9Q>

Komunisti videli v novom združení akúsi protiváhu voči nespokojným a proti režimu naladeným biskupom, ktorí sa v čase uvoľnenia z pohľadu komunistov takpovediac odtrhli z reťaze. Členovia Pacem in Terris dostávali sa sympatizovanie s režimom rôzne výhody - od peňazí na rekonštrukciu kostolov až po naplnenie kariérnych ambícií.

Zrejme najznámejším človekom, ktorý sa za posledné roky obhajoval tvrdením, že jeho spis bol sfalšovaný a zmanipulovaný, je český premiér so slovenskými koreňmi Andrej Babiš. V spisoch ŠtB sa má objavovať pod krycím menom „Bureš“. Získavať mal informácie v podniku zahraničného obchodu, no tvrdí, že s tajnou políciou nikdy vedome nespolupracoval.

Proti tomu, aby ho označovali za agenta komunistickej tajnej polície, sa bráni súdmi – a to takmer celé desaťročie, pričom dodnes nepadol právoplatný rozsudok.

Babišovým slovám však odporujú materiály ŠtB.

Prípád Andreja Babiša nie je úplnou výnimkou. Tajná polícia si našla spolupracovníkov – napríklad informátorov, dôverníkov či agentov – aj medzi ľuďmi, ktorí sú aj dnes v štátnej správe, silových zložkách, prípadne našli uplatnenie v podnikaní.

Minulosť spojená s tajnou políciou komunistov však dokáže aj vyše 30 rokov od pádu totality vyvolať búrlivé diskusie. Mnohí bývalí spolupracovníci, predovšetkým verejne známi, by túto kapitolu svojho života radi utajili.

Vynútené spolupráce

Podpis spolupráce s ŠtB pod nátlakom nebol ničím výnimočným. Práve preto je niekedy najlepšie vytvoriť si názor nazretím do konkrétneho zväzku v Ústave pamäti národa. V niektorých prípadoch sa ľudia skutočne snažili spoluprácu umenšovať.

V minulosti sa tiež objavili správy o tom, že v roku 1986 prebehla v ŠtB inšpekcia, ktorá odhalila zneužitie finančných príspevkov. Príslušníci si mali vymýšľať tajných spolupracovníkov a brať za to peniaze. Historici z Ústavu pamäti národa tieto tvrdenia už roky vyvracajú.

Za nemožné to považuje aj historik Ľubomír Morbacher. Odvoláva sa pritom na proces získavania tajných spolupracovníkov. Predchádzalo mu totiž podrobné preverovanie spoľahlivosti. Najprv ho preverovali tajní spolupracovníci, ktorí na neho získavali informácie. „Neskôr, ak príslušník vyhodnotil, že daný človek je vhodný na spoluprácu, tak návrh na získanie k spolupráci a zdôvodnenie, rovnako ako záznam o získaní k spolupráci musel odobrať a podpísať jeho nadriadený – náčelník oddelenia a ešte vyšší nadriadený – náčelník odboru ŠtB. Pokiaľ išlo o dôležitých spolupracovníkov, mohol to byť priamo podpis náčelníka správy ŠtB alebo dokonca ministra vnútra.“

Kontrola išla nielen zhora, ale dá sa overiť aj z konkrétnych zápisov. Ak spolupracovník začal poskytovať informácie ŠtB, zapisovali sa nielen do jeho zväzku ale aj do zväzku človeka, o ktorom poskytoval informácie. Medzi zväzkami existuje súvislosť a určitá nadväznosť, čo tiež poukazuje na fakt, že by sa len ťažko dali sfalšovať.

Samostatná evidencia sa viedla aj o jednotlivých schôdzkach či už v konšpiračných alebo prepožiča-

ných bytoch, v ktorých sa zvykli stretávať príslušníci ŠtB so svojimi agentmi. „Existovali tiež plány jednotlivých útvarov ŠtB, aké ciele majú agenti, do akého prostredia sa majú dostať a koho majú skontaktovať. Pravidelne sa kontrolovalo, či sú plány naplnené a to dokonca aj na vyšších nadriadených správach, na centrálnych správach napríklad v Prahe.“

Ľudia, ktorí by sa pokúsili sfaľovať agentov, by riskovali nielen stratu zamestnania, ale aj exemplárny trest – trestnoprávnu koncovku. „Riskovali by stratu všetkých výhod, ak nie ešte niečo horšie,“ uzatvára historik.

Ako fungovala Štátna bezpečnosť

Ani ľudia, ktorí poznali brutalitu a násilie, si nevedeli predstaviť režim, ktorý priniesli komunisti. ŠtB zasiala do spoločnosti paranoju a strach, ktoré u niektorých ľudí trvajú dodnes.

Štátna bezpečnosť (ŠtB) v ľuďoch vyvolávala absolútny strach. Od februárového prevratu, keď Komunistická strana Československa prevzala moc v krajine, do Nežnej revolúcie, bolo za politické delikty odsúdených 270-tisíc ľudí. Medzi praktiky tajnej polície bývalého režimu patrilo všetko od administratívnej šikany, cez bitky až po tresty smrti za politické názory. Bývalí členovia ŠtB sú dodnes v silových zložkách, medzi oligarchami i podnikateľmi.

Aké boli úplne začiatky ŠtB, teda tajnej polície komunistickej strany?

Ešte pred februárovým prevratom v roku 1948 sa komunistom podarilo dostať svojich ľudí do bezpečnostných zložiek. Boli v nich prítomní už počas politickej krízy v roku 1947, keď chceli členov demokratickej strany kompromitovať tým, že im „prišijú“ styky s ľudáckou emigráciou či snahu o atentát na Edvarda Beneša. Už vtedy sa tam dostali ľudia, ktorí po prevrate zohrávali dôležitú úlohu a používali metódy psychického a fyzického nátlaku.

Kto bol súčasťou ŠtB v jej začiatkoch?

Boli to napríklad bývalí partizáni, predfebruároví či predvojnoví členovia komunistickej strany. Zväčša išlo o bezškrupulózných a násilných ľudí lojálnych komunistickej strane.

Akú moc mala ŠtB vo vtedajšom Československu?

V rokoch 1948 až 1953 nemala na ŠtB výlučný dosah ani komunistická strana. Spadala pod samostatnú štruktúru, nie pod ministerstvo vnútra, ale pod ministerstvo národnej bezpečnosti.

V roku 1949 začali do Československa prichádzať sovietski poradcovia, ktorí mali v ŠtB hlavné slovo. Príslušníci s nimi konzultovali, koho budú rozpracovávať, vyšetrovať či koho majú získať ako spolupracovníka.

Hovoríte, že príslušníkmi ŠtB boli zväčša bezškrupulózni a násilní ľudia. Tajná polícia bola v začiatkoch známa svojimi drsnými metódami. Ako tieto praktiky vyzerali v praxi?

Pri vypočúvaní používali psychický a fyzický teror. Ľudia, ktorí boli vo väzbe, museli napríklad celú noc pochodovať, nemohli si ľahnúť, prípadne ich každú polhodinu budili. Do toho prichádzali nepredvídateľné a vyčerpávajúce nočné výsluchy, bitie či fingované popravy.

Čo bolo cieľom takýchto drsných praktík?

Štátna bezpečnosť chcela potlačiť osobnosť, nazývali to „vyhorením“ alebo „zhasnutím“ človeka. Keď videli, že po týždňoch tyranie je človek spracovaný, zlomený, začali sa správať inak. Používali napríklad hru na dobrého a zlého policajta – kým sa jeden z vyšetrovateľov vzdialil, druhý povedal väzňovi, že ho nechcú zničiť. Snažil sa ho motivovať k priznaniu k protištátnym trestným činom tým, že sa nevie zaručiť za svojho kolegu, pretože je napríklad násilník a alkoholik.

Čo sa dialo, keď človek „zhasol“?

Keď ho zlomili, začal sa naspamäť učiť, čo by mal povedať pred súdom, teda otázkové protokoly. Neučil sa len odpovede, ale aj samotné otázky. Vtedy mal už trochu iný režim – nebili ho ani nevystavovali až takému fyzickému a psychickému teroru.

Obávali sa ľudia ŠtB?

Vtedajší ľudia si prešli 2. svetovou vojnou, poznali určitú brutalitu a násilie. Takýto režim si však neve-

deli predstaviť. V časoch medzi vojnou a februárovým prevratom bola akási obmedzená forma demokracie. Po prevrate však prišli obrovské čistky, boj proti veľkým skupinám obyvateľov, ktoré sa im zdali politicky nespoľahlivé.

Tisíce ľudí začali vyhadzovať zo zamestnania, z úradov. Bol to jednoducho teror, ktorý bol nasmerovaný voči každému, kto nesúhlasil alebo mal väzby na demokraciu.

Kto všetko pre nich predstavoval nepriateľa?

ŠtB si nepriateľov rozdelila do 16 kategórií – boli to intelektuáli, kňazi, cirkev i laici, predfebruároví podnikatelia, továrnici, po začatí násilnej kolektivizácie to boli aj kulaci, teda samostatne hospodáriaci roľníci. Išlo o celé spoločenské vrstvy. O bývalých politikoch demokratických strán nehovoriac. Títo ľudia sa stali nepriateľmi a zväčša išli na do väzenia.

ŠtB teda bola obávanou zložkou moci.

ŠtB a mocenské orgány v ľudoch vykonávaním teroru vyvolali psychózu a strach. Do roku 1989 bolo za politické delikty odsúdených 270-tisíc ľudí. Najväčšia časť z nich bola odsúdená práve na konci 40. a začiatkom 50. rokov. Boli to tisíce ľudí, ktorí skončili v rukách ŠtB, prešli si týmito metódami a išli pred súdy.

Obdobie týchto brutálnych metód končí v roku 1953 po smrti Josifa Stalina a Klementa Gottwalda.

Vtedy ŠtB začala opäť spadať pod ministerstvo vnútra a komunistická strana nad ňou získala kontrolu.

Hovorí sa, že neskôr ŠtB prešla z fyzickej brutality skôr na psychický nátlak, je to skutočne tak?

V 50. rokoch sa používali brutálne vyšetrovacie metódy, počas normalizácie v 70. a 80. rokoch sa praktiky zmenili na administratívnu šikanu.

Napríklad človeka, ktorého rozpracovávali v nejakom zväzku, predviedli pred náčelníka Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti a ten mu dal výstrahu, že pokiaľ neprestane s trestnou činnosťou alebo s činnosťou, ktorá vedie k podvracaniu spoločenského zriadenia, bude trestne stíhaný. Menšie politické procesy boli aj v 70. a 80. rokoch.

Takže ustúpili od tých drastických metód?

Nikdy od nich úplne neustúpili. Napríklad počas Akcie Asanácia, ktorá sa týkala disidentov, si vytipovali tých najvplyvnejších, ktorí zohrávali vedúcu úlohu a rozhodli sa, že ich aj proti ich vôli dostanú z republiky.

Boli to ľudia, ktorí tu chceli zostať a bojovať za demokraciu v Československu. Počas tejto akcie ich v podstate vyhostili na Západ, vypovedali ich a používali pritom nielen metódy administratívnej šikany, ale aj metódy 50. rokov – niekoho vyviezli za mesto, fingovali tam jeho popravu alebo najali niekoho, kto mu vykradol byt.

Ako sa ešte prejavovala krutosť tajnej polície?

Prejavila sa napríklad aj voči najväčšiemu nepriateľovi režimu na Slovensku – tajnej cirkvi. Na prelome 70. a 80. rokov došlo k niekoľkým nevyjasneným úmrtiam, ktoré sú s najväčšou pravdepodobnosťou vraždami ŠtB.

Týka sa to napríklad tajne vysväteného kňaza Přemysla Coufala, ktorý bol vo februári 1981 nájdený v hroznom stave vo svojom byte. Prípadoz uzavreli ako samovraždu. Bol to však mozog tajnej cirkvi, ktorý prenášal informácie na Západ a ŠtB dlho nevedela zistiť, kto je osobou, ktorá tieto informácie zahraničiu posúva. Zatlačili na neho a keď nechcel povedať, čo vedel, skončil takto.

Nebol jediný – skončili tak aj ďalší kňazi, napríklad Štefan Polák, Milan Gona či katolícky aktivista Pavel Švanda. Prípady dodnes nie sú trestnoprávne vysporiadané, avšak ukazujú, že ŠtB dokázala aj v 80. rokoch používať brutálne metódy. Podstata režimu sa totiž nezmenila, a preto sa nezmenila ani ŠtB. Robili to však sofistikovanejšie, pravdepodobne s pomocou prenatých kriminálnych živlov.

Príslušníci, teda zamestnanci tajnej polície, mali rôzne výhody. Aké to mohli byť?

V povojnových rokoch boli výhodami napríklad potravinové lístky. Mohli to byť právomoci, ale aj byty. Aj neskôr, počas normalizácie, mali príslušníci ŠtB obrovské výhody. Po okupácii v roku 1968 vedeli, že neslúžia nejakej ideii, ale úzkej skupine nomenklatúrnych komunistov. Robili to pre sociálne výhody a pre moc. Boli to bezcharakterní ľudia a dokázali vybaviť takmer čokoľvek pre svojich rodinných príslušníkov či spolupracovníkov.

Samotní príslušníci ŠtB boli starostlivo vybraní a lojálni ľudia, preverovali ich rodiny – aké mali postoje rodičia v krízových rokoch, či nemali problémy s režimom, či sú správneho triedneho pôvodu alebo či

nemajú príbuzných v kapitalistickom zahraničí. Boli to ľudia, ktorí mali nadštandardné sociálne zabezpečenie.

Aké motívy mohli mať spolupracovníci ŠtB?

Sú tri hlavné motívy - jeden je ideologický. Znamená to, že človek súhlasí s režimom a chce mu takto pomáhať. Druhým je získanie benefitu - mohla to byť kariéra, odmeny, rôzne výhody. Tretím sú kompromitujúce materiály alebo vydieranie. Tento motív bol najmenej spoľahlivý, pretože keď človeka niekto vydiera, snaží sa z toho vymaniť.

Najčastejšie, hlavne počas normalizácie, sa používal druhý motív v kombinácii s prvým. V 50. rokoch bolo zase viac nátlaku a vydierania.

Robili to teda aj pre určité benefity. Čo také mohol spolupracovník získať?

Príslušník dokázal pre spolupracovníka zariadiť, že kariérne postúpil, pomohlo sa jeho deťom – napríklad sa dostali na školu, aj keď na to nemali. Mohli mu tiež pomôcť zahradiť trestnú činnosť, prípadne dostal povolenie na vycestovanie na dovolenku.

A naopak, čo si môžeme predstaviť pod kompromitujúcimi materiálmi?

Napríklad ak mal kňaz nejakú ženskú známosť, mohli spoluprácu používať ako cenu za to, že to neoznámia biskupovi.

Ako často sa používali kompromitujúce materiály?

Bola to najmenej používaná metóda. Takéto nátlakové praktiky sa používali aj pri prepúšťaní politických väzňov na konci 50. a 60. rokov. Dostali amnestiu, prepustili ich po dlhoročných trestoch a pri odchode z väzenia im dali podpísať spoluprácu.

Ako títo ľudia potom spolupracovali?

Treba ísť do tých konkrétnych zväzkov, nakoľko tú spoluprácu naplnili. Logicky, ŠtB od nich chcela, aby sa stretávali s bývalými spoluväzňami a aby na nich nosili informácie. Boli to väčšinou vynútené spolupráce.

Boli aj prípady, keď ľudia podpísali spoluprácu, ale prakticky režimu nepomáhali?

Boli prípady, keď človek súhlasil so spoluprácou, podpísal záväzok spolupráce, dostal inštrukcie a dostal sa len na jednu schôdzku. Na ďalšiu sa nedostavil a keď ho vyhľadali, povedal im, že to nechce robiť, lebo je to napríklad proti jeho svedomiu.

Čo takýmto ľuďom hrozilo?

Stretol som sa s prípadmi, keď mal preto človek problém v zamestnaní. Boli však aj ľudia, ktorým sa zo spolupráce podarilo šikovne vyklízuť. Pre ŠtB bola nebezpečnou okolnosťou dekonšpirácia, teda odhalenie spolupráce. Poznám konkrétny prípad, keď išli zaviazat k spolupráci jednu ženu, ktorej otec žil v Západnom Berlíne. Vytipovali si ju ako agentku, ktorú by neskôr mohli poslať na Západ. Bola to matka-samoživiteľka, s dieťaťom, bolo to v zime a všade bolo veľa snehu. Bolo to pre ňu veľmi nepríjemné, vôbec o spoluprácu nemala záujem. Mala chorú matku a príslušníci ju vydierali aj tým, že nedostane predpis liekov.

V momente, keď mala táto žena podpísať spoluprácu, jeden z príslušníkov navrhol, aby si pripili. Neznášala alkohol a preto dostala amok, postavila sa a začala kričať na celú kaviareň, že namiesto toho, aby šikanovali ľudí, by mali vonku odpratávať sneh. Boli tam aj ďalší ľudia, preto sa ju snažili upokojiť a povedali jej, že jej dajú pokoj, len nech prestane kričať.

Boli aj ďalšie spôsoby, ako sa ľuďom podarilo „vyklízuť“ zo spolupráce?

Niektorí napríklad povedali, že budú veľmi radi spolupracovať, ale priznali, že si radi vypijú a vtedy porozprávajú aj to, čo nevedia. V inom prípade zase človek použil lešť – povedal príslušníkom ŠtB, že bol taký vzrušený z toho, že mu ponúkli spoluprácu, že bol za predstaviteľom podnikovej organizácie KSČ a povedal mu, akou dôležitou úlohou ho poverili.

Znie to pomerne komicky.

Ľudí, ktorým sa toto podarilo, bolo málo. Málokto vedel, že sa z toho dá takto vyšmyknúť. Väčšina musela najprv riadne spolupracovať, a potom sa to snažiť umenšovať – hovoriť príslušníkom ŠtB málo alebo menej dôležité informácie.

Komunikovali ste s viacerými spolupracovníkmi ŠtB. Nakoľko sú ochotní hovoriť o tejto kapitole svojho života?

Väčšina to popiera, pretože je to pre nich veľmi nepríjemné – hlavne ak ide o verejne pôsobiacich ľudí alebo politikov. Tvrdia, že nikdy nespolupracovali, že to je lož. Len málo ľudí povie pravdu. Takým bol napríklad kňaz Ján Sucháň. Priznal, že na neho tlačili a napísal, ako to vtedy bolo. Poprosil o odpustenie tých, ktorým možno ublížil.

Ďalšiu skupinu tvoria ľudia, ktorí vám povedia, že vlastne nespolupracovali. Keď im ukážete v záznamoch, že sa s príslušníkmi stretávali, povedia, že im hovorili len veci, ktoré už vedeli aj iní ľudia.

Problém bol, že išlo o presilovú hru zo strany zločineckej mašinérie ŠtB – človek nemohol vedieť, aké informácie potrebujú.

Napríklad keď povedal, že sused predáva byt, chalupu a teraz aj nábytok a ŠtB vedela, že má požiadané o vycestovacia doložku do Juhoslávie na dovolenku, vedeli, že pôjde o pokus o emigráciu. Inokedy sa mohli dozvedieť, že niekto je psychicky labilný alebo má problémy v manželstve – aj to bol dôležitý kamienok do mozaiky, aby vedeli, ako majú postupovať.

Zanechalo toto obdobie na slovenskej spoločnosti stopy?

Celkom určite. Aj dnes, 30 rokov po páde režimu, sa vám môže stať, že keď budete telefonovať s niekým starším a budete rozoberať súčasnú politickú situáciu, začne šepkať. Má to však oveľa širšie dosahy. Bývalí príslušníci alebo spolupracovníci dnes pracujú v štátnej správe, v silových zložkách, sú aj medzi oligarchami a podnikateľmi. Do značnej miery to deformuje demokraciu.

Pražská jar

SLOBODA TLAČE, OTVORENÉ HRANICE, POVOLENÉ MALÉ PODNIKANIE. ČESI A SLOVÁCI POČAS PRAŽSKEJ JARI NAKRÁTKO ZÍSKALI OBČIANSKE A POLITICKÉ PRÁVA, O KTORÉ ICH ROKY PRIPRAVOVALA TOTALITA. POKUS O „SOCIALIZMUS S ĽUDSKOU TVÁROU“ ZMARIL NESÚHLAS SOVIETSKÉHO ZVÄZU A VPÁD VOJSK VARŠAVSKEJ ZMLUVY.

Pražská jar bola obdobím uvoľnenia politickej situácie v bývalom Československu v roku 1968. Do dejín sa zapísala snahou o demokratizáciu totalitného režimu.

Dvadsať rokov diktatúry zo strany Komunistickej strany Československa (KSČ), ktorá prevzala moc v roku 1948, prinieslo vykonštruované procesy s nevinnými ľuďmi, zavedenie prísnej cenzúry, obmedzenie cestovania či utláčanie cirkví. Reformní politici začiatkom roku 1968 začali zavádzať zmeny – noviny mohli slobodnejšie písať, ľudia mohli voľnejšie cestovať aj praktizovať svoje náboženstvo. Obete prenasledovania štátu, ktoré boli neraz väznené či mučené, mali nárok na odškodnenie.

Uvoľnenie režimu prinieslo aj väčšiu politickú a ekonomickú slobodu. Ľudia, ktorí sa chceli angažovať v politike bez straníckej príslušnosti, mohli vstúpiť do Klubu angažovaných nestraníkov. Zelenú dostali aj nekomunistické organizácie či malé podnikanie. Dôležitou súčasťou Pražskej jari bolo aj zrovnoprávenie postavenia Slovenska v spoločnom štáte – v júni 1968 národné zhromaždenie schválilo ústavný zákon o príprave federatívneho usporiadania Československa.

Na čele reformistov, ktorí chceli priniesť politiku „socializmu s ľudskou tvárou“, bol rodák zo slovenskej obce Uhrovec Alexander Dubček. So zmenami začal prakticky hneď, ako sa stal prvým tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (UV KSČ). Na čele komunistov tak nahradil kritizovaného Antonína Novotného, ktorý zároveň zastával pozíciu prezidenta a s uvoľnením pomerov nesúhlasil. O niekoľko týždňov rezignoval aj na svoj post hlavy štátu a nahradil ho podporovateľ zmien Ludvík Svoboda. Medzi najdôležitejšie postavy Pražskej jari patrili aj politici František Kriegel, Josef Smrkovský či Oldřich Černík.

„Hlavní vinou a největším klamem těchto vládců je, že svou zvlášť vydávali za vůli dělnictva. Kdybychom tomu klamu chtěli věřit, museli bychom dnes dávat za vinu dělníkům úpadek našeho hospodářství, zločiny na nevinných lidech, zavedení cenzury, která zabránila, aby se o tom všem psalo, dělníci by byli vinni chybnými investicemi, ztrátami obchodu, nedostatkem bytů.“ - Manifest Dvetisíc slov

Nadšenie verejnosti a hnev komunistov

Zmeny sa stretli s pozitívnym ohlasom verejnosti. Ľudia predpokladali, že obdobie prenasledovania a neslobody smeruje ku koncu. Snaha o poľudštenie režimu, ktorá sa dala uprostred Európy do pohybu, neunikla ani vedeniu Sovietskeho zväzu. Vtedajší najvyšší sovietsky predstaviteľ Leonid Iljič Brežnev demokratizáciu v Československu považoval za snahu potlačiť socialistickú revolúciu a akýsi začiatok krajiny na ceste k vystúpeniu zo sovietskeho bloku. Opakovane dával najavo nespokojnosť s politickým vývojom v krajine.

Spokojná nebola ani konzervatívna časť KSČ, najmä vyučený krajčír rusínskeho pôvodu, politik a známy signatár pozývacieho listu pre okupačné vojská Vasil' Biľak, politik Drahomír Kolder či politik a novinár Oldřich Švestka.

Súhlas verejnosti s demokratizáciou krajiny sa najviac prejavil manifestom Dvetisíc slov, ktorý spísal český publicista a prozaik Ludvík Vaculík. Manifest pomenúval zlyhania KSČ, kritizoval tlak sovietskeho vedenia na zastavenie reforiem a nabádal pokračovaniu uvoľňovania. Vyšiel vo viacerých novinách a podporili ho desiatky tisíc ľudí. Výzva čelila prudkej odozve, ešte v deň vydania sa ňou zaoberal Ústredný výbor KSČ a dnes je považovaná za jeden zo symbolov Pražskej jari.

„Komunistická strana, která měla po válce velikou důvěru lidí, postupně ji vyměňovala za úřady, až je dostala všechny a nic jiného už neměla. Musíme to tak říci a vědí to i ti komunisté mezi námi; jejichž zklamání nad výsledky je tak velké jako zklamání ostatních.“ - Manifest Dvetisíc slov

Stretnutie v Čiernej nad Tisou

Len mesiac po vydaní manifestu, na prelome júla a augusta, sa v Čiernej nad Tisou uskutočnilo stretnutie sovietskej a československej delegácie, aby diskutovali o vývoji v krajine. Na Slovensko zavítal aj Brežnev. Hlavnou témou diskusií bola kritika reformnej nálady v Československu. Domáca delegácia sa snažila sovietov upokojiť a obhájiť smerovanie štátu. Výsledky rokovania si každá strana vysvetlila po svojom – sovieti odchádzali s tým, že československí komunisti začnú demokratický proces zastavovať, zatiaľ čo predstavitelia Pražskej jari chápali rokovania skôr ako odporúčania.

Snahu o demokratizáciu režimu v Československu definitívne pochoval príchod vojsk krajín Varšavskej zmluvy v noci z 20. na 21. augusta 1968.

Zámienkou bol pozývaci list adresovaný Leonidovi Brežnevovi. Podpísali ho piati členovia konzervatívneho krídla KSČ - Vasil' Biľak, Drahomír Kolder, Alois Indra, Oldřich Švestka a Antonín Kapek. List žiadal o pomoc ZSSR pre podozrenie z prebiehajúcej kontrarevolúcie v Československu.

Reformy smerujúce k demokratizácii režimu vystriedalo obdobie normalizácie.

Underground v Československu

UMENIE POPIERAJÚCE OFICIÁLNU POPKULTÚRU S PROTIKOMUNISTICKÝM ODKAZOM. UNDERGROUND SA V ČESKOSLOVENSKE STAL SYMBOLOM VYJADRENIA NESÚHLASNÉHO POSTOJA K ŠTÁTNEJ MOCI I PRIESTOROM NA SEBAPREZENTÁCIU.

Pojem underground označuje čokoľvek vymaňujúce sa spod zaužívaných konvencií. V prípade umenia a kultúry možno hovoriť o tvorbe, ktorá odmieta zaužívané šablóny a uniformitu a predstavuje akúsi alternatívu voči hlavnému prúdu.

V pomeroch socialistického Československa išlo najmä v 70. a 80. rokoch o alternatívnu scénu - umelcov odmietajúcich oficiálne tvoriť, respektíve tých, ktorým to nebolo umožnené. Neraz boli prenasledovaní štátnou bezpečnosťou a pre svoj nesúhlas so štátnym zriadením sa dostávali do priamej konfrontácie s predstaviteľmi režimu.

Undergroundová scéna sa zrodila a prekvitala najmä v Česku, no postupne sa udomácnila aj na Slovensku. Jej počiatky možno datovať už do 50. rokov, naplno sa rozvinula v 70. a 80. rokoch. Za najvýraznejšie osobnosti českej vetvy môžeme považovať zoskupenie The Plastic People of the Universe, publicistu Františka „Čuňasa“ Stárka, hudobníka Mirka Vodrážku, či spisovateľa Egona Bondyho.

Spomedzi predstaviteľov undergroundu sa u nás do histórie výrazne zapísala košická vetva na čele s filozofom Marcelom Strýkom, známa pod menovaním The Nace. Patrili do nej jeden z najlepších básnikov súčasnosti Erik Groch, sochár, sound artist a spoluzakladateľ Fakulty umení v Košiciach Zbyněk Prokop, Zuzana Kuzmová, Jozef Fecurka, Jozef Furman, Ondrej Jurín, Ivan Jurčišin či Milan Maďar.

Reakcia na tvrdé represie

Underground sa formoval ako reakcia na takzvanú normalizáciu, ktorá nastúpila v 70. rokoch potom, čo uvoľňujúci sa režim zastavila invázia vojsk Varšavskej zmluvy. Následne sa 70. a sčasti aj 80. roky niesli v znamení prísnej uniformity a snahy o návrat k absolútnej poslušnosti Sovietskemu zväzu.

Obdobie odštartovali rozsiahle čistky, ktoré zo štátnych úradov, kultúrnych inštitúcií či médií odstránili akýkoľvek náznak odporu voči socialistickému zriadeniu.

Zmena nastala až v druhej polovici 80. rokov, keď sa režim opäť uvoľnil. Súviselo to s nástupom Michaila Gorbačova na čelo Sovietskeho zväzu. Jeho reformy, známe ako „perestrojka“, ovplyvnili aj život v Československu a ich vyústením boli nahlas vyslovené túžby po slobode a demokracii, ktoré sa napokon pretavili až do Nežnej revolúcie v novembri 1989.

Normalizačné tendencie neobišli ani umenie - prísne šablóny sa často dodržiavali pod dozorom ešte prísnejšej cenzúry, cez ktorú neprešli žiadne kritické hlasy voči socializmu. Výsledkom bola strnulá kultúra, ktorá podliehala prísnyim zákazom a perzekúciám za ich neuposlušnosť. Oficiálna pop kultúra sa stala silným posluhovačom režimu a nástrojom manipulácie.

I preto sa čokoľvek odlišné a nesúhlasné muselo presunúť na alternatívnu alebo undergroundovú scénu.

Predstavitelia i priaznivci sa stretávali pod rúškom tajomstva, často vo vlastných bytoch, na ubytovniach či odlahlých miestach. Okrem tvorby sa líšili od hlavného prúdu aj svojím vzhľadom - pre mnohých boli typické napríklad dlhšie vlasy či osobitý štýl obliekania.

Česko verzus Slovensko

I keď sme tvorili jednu republiku, rozdiely medzi českou a slovenskou undergroundovou scénou z obdobia socializmu sa nedajú prehliadnuť.

Česi už od sformovania undergroundu podmieneného najmä normalizačným tlakom zastupovali svojou neoficiálnou kultúrou pojem underground. Boli to umelci, ktorí museli prejsť na alternatívnu scénu, skupiny hudobníkov, spisovateľov, publicistov i filozofov silne poprepájané medzi sebou i so svojimi priaznivcami.

Čo sa týka Slovenska, hovoriť o undergrounde, ktorý sa podobá českej scéne, môžeme azda len v prípade košickej vetvy - zoskupenia The Nace. Profilovala sa tak svojou tvorbou i kontaktmi na Prahu. Išlo však o skupinu pôsobiacu v jedinom regióne - Slovensku chýbali spoločenstvá roztrúsené po krajine, ako tomu bolo v Česku.

V iných častiach krajiny, najmä v Bratislave, sa rovnako do popredia dostávajú osobnosti popierajúce zaužívané stereotypy a všade prítomnú uniformitu. Pomenovaniu „undergroundoví“ umelci sa však vyhýbajú. Išlo o hudobníkov, spisovateľov či intelektuálov, ktorí tak zostali niekde na pomedzí, určite ich však možno zaradiť do scény, ktorá svojou tvorbou oponovala totalite. Patril sem napríklad folkový pesničkár Ivan Hoffman alebo básnik a disident Oleg Pastier.

Silnejšie korene u nás mal katolícky dissent, občiansky dissent či ochranársky dissent.

Tak, ako to bolo v komunistickom područí zvykom, aj undergroundová scéna popierajúca konvencie totality bola režimom označovaná za niečo neprípustné, škodlivé a pre slušného občana absolútne nežiaduce.

Jej predstavitelia sa nevyhli tomu, že sa dostali do hľadáča tajnej služby - Štátnej bezpečnosti. Tá sledovala viacerých predstaviteľov a prostredníctvom cielene nasadených agentov sa snažila o vnútorné rozvraty jednotlivých zoskupení. Neštítala sa ani perzekúcií.

„Jakmile režim, totalitní režim připustí, že něco existuje, probíhá to bez jeho kontroly, tak je to pro něj nebezpečný, až zhoubný. Protože ten totalitní režim žije vlastně ze sebe.“

František Čuňas Stárek

Proti komunistickej neslobode bojovali hudbou, textami i vzhľadom. Príslušníci undergroundovej scény na Slovensku sa od seba líšili podľa regiónov. Kým Košice silne inklinovali k Prahe a k undergroundu v pravom slova zmysle, Bratislava si udržala osobitý ráz a produkovala disidentskú umeleckú tvorbu bez prívlastku „undergroundová“.

Košický underground v časoch totality

V METROPOLE VÝCHODU SA VPLYVOM TVRDEJ NORMALIZÁCIE I ČESKEJ UMELECKEJ SCÉNY SFORMOVALA SKUPINA MLADÝCH ĽUDÍ, KTORÁ SA SVOJOU TVORBOU A ŽIVOTNÝMI POSTOJMI JEDNOZNAČNE PRIHLÁSILA K HNUTIU UNDERGROUND.

Vplyv českého undergroundu v období socializmu sa azda najvýraznejšie v slovenskom prostredí podpisal na formovaní košickej skupiny mladých umelcov, intelektuálov a nadšencov. Toto prostredie dalo koncom 70. rokov priestor vzniku zoskupenia, ktoré sa svojou tvorbou, smerovaním a schopnosťou dištancovať sa od hlavného prúdu jasne zaradilo k osobnostiam undergroundovej scény.

Ústrednou postavou zoskupenia, ktoré si spočiatku hovorilo Lesní speváci a neskôr The Nace, bol Marcel Strýko - filozof a umelec, ktorý sa po roku 1989 angažoval aj politicky. V novom parlamente zaujal miesto poslanca.

Okolo Strýka sa zhromažďovali mladí ľudia bažiaci po odklone od uniformného hlavného prúdu. Členmi zoskupenia Nace boli napríklad jeden z najlepších básnikov súčasnosti Erik Groch, sochár, sound artist a spoluzakladateľ Fakulty umení v Košiciach Zbyněk Prokop, Zuzana Kuzmová, Jozef Fecurka, Jozef Furman, Ondrej Jurín, Ivan Jurčišin či Milan Maďar.

Útek z mesta

K zrodu nevraživosti voči komunistickému režimu prispel v živote Marcela Strýka rok 1968 a invázia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. V Košiciach prebehol príchod Sovietov obzvlášť tragicky - v prvých dňoch okupácie zahynulo sedem ľudí a desiatky z nich sa zranili.

Počas dospievania si Strýko začal uvedomovať, že sa nestotožňuje so zaužívanými stereotypmi jednotvárnej spoločnosti. Postupne sa okolo neho začali zhromažďovať rovesníci, ktorí vyznávali podobné idey. S túžbou po zmene a vymanení sa z oficiálnych kruhov sa začali intenzívne stretávať a rozvíjať.

Život v jednotvárnej spoločnosti prinútil Marcela vystúpiť z radu. Nebol v tom sám - postupne sa okolo neho združovali mladí ľudia túžiaci po živote mimo hlavného prúdu. Začali sa pravidelné stretnutia, ktoré sa konali v Marcelovom byte v Košiciach na Havlíčkovej ulici. Diskutovalo sa o umení, ľudských právach či filozofii.

Členovia Nace si stále viac uvedomovali, že mesto poznačené industrializáciou a socialistickou výstavbou nie je pre nich komfortným prostredím. A tak sa začiatkom 80. rokov presúvajú na chatu v obci Slanská huta.

Domček uprostred lesa na juhovýchode Slovenska kúpili viacerí členovia spoločnými silami. Za jeho dverami pokračovali filozofické debaty vedené samotným Strýkom, no taktiež tvorba vlastných básní a hudby. Štýl zoskupenia bol nekonvenčný, undergroundový, búral zaužívané stereotypy a pravidlá.

Košickí undergroundoví umelci sa postupne začali zblížovať s ľuďmi, ktorí žili v československej ko-

líské tohto štýlu - v Prahe. Mirek Vodrážka, František Čuňas Stárek, ale aj Egon Bondy - tí všetci víтали delegáciu z východu.

V českej metropole viedli filozofické debaty a tvorili. Samotný Strýko svojím nevýdaným filozofickým talentom očaril aj Bondyho. Výsledkom bolo, že Košice mali bližšie k pražskému disentu ako k bratislavskému.

Akcia Komúna

Ako to za totality bývalo zvykom, ani aktivity The Nace neunikli pozornosti Štátnej bezpečnosti. Zo sledovania a odpočúvania sa vyklúla najväčšia akcia košickej ŠtB. Do histórie sa zapísala ako Komúna. Rovnomenný spis mal viac ako 300 strán. Na Marcela Strýka nasadili osem tajných agentov a mnohých ďalších sa pokúsili získať na spoluprácu. Boli medzi nimi i jeho blízki spolupracovníci.

Počas mesiacov uvoľňovania, ktoré so sebou priniesla vrcholiaca Pražská jar v roku 1968, nastalo uvoľnenie aj pre katolícku cirkev. Odsúdení kňazi a biskupi sa dostali na slobodu, zakázaní gréckokatolíci mohli opäť existovať. Spoločnosť verila, že sa krajina vydáva na cestu k slobode.

Všetko však zmiatol augustový vpád vojsk Varšavskej zmluvy, po ktorom nastala tvrdá normalizácia a de facto sa opäť začalo perzekvovanie cirkevných predstaviteľov - prenasledovanie i odoberanie súhlasov za protirežimné postoje.

Nastavený trend ideologického vplyvu na mladých bohoslovcov pokračoval aj v 70. rokoch - jediná fakulta na území Slovenska bola totiž stále pod patronátom komunistov. I preto mnohí nádejní kňazi štúdiom na nej odmietli alebo im nebolo umožnené.

Práve vplyvom normalizačného tlaku sa najmä v prostredí malých spoločenstiev študentov začína z iniciatívy Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla formovať takzvaná tajná cirkev.

Na stretnutiach veriacich sa kňazi snažili rozvíjať náboženský život, konali sa rôzne výlety či spoločné modlitby. Všetko pod rúškom tajomstva, pretože nad členmi zakázaného spoločenstva neustále visela hrozba tvrdých postihov, ktorým sa mnohí, vrátane Krčméryho či Jukla, nevyhli.

Tajná cirkev ako taká pretrvala počas celej normalizácie a jej predstavitelia sa postupne stále viac snažili dostať sa k slovu a zapojiť sa do verejného diskurzu.

Veriaci požadovali najmä prepustenie väznených členov cirkvi. Toto ťaženie vyvrcholilo Sviečkovou manifestáciou, na ktorej sa 25. marca 1988 zúčastnili tisíce ľudí. Ich požiadavky boli jasné - náboženská a občianska sloboda pre všetkých.

„Takovej mozek, v republice je jich snad sedm.“ Egon Bondy

Košice sa stali priestorom, kde sa vyvinulo zoskupenie, vďaka ktorému sa aj slovenská umelecká scéna z čias tvrdého socializmu môže pochváliť vlastnou undergroundovou tvorbou. Zoskupenie Nace stmelilo českú a slovenskú alternatívnu scénu a v dejinách neoficiálnej kultúry zanechalo nezmazateľnú stopu.

Nežná revolúcia

NEŽNÁ REVOLÚCIA JE PRÍBEHOM NENÁSILNÉHO ODPORU VOČI KOMUNIZMU. V OBDOBÍ OD 17. NOVEMBRA 1989 DO 29. DECEMBRA 1989 SI ĽUDIA VEREJNÝM TLAKOM NA VTEDAŠIU VLÁDNU MOC VYDUPALI PÁD TOTALITY. ZMENU PODNIETILI ŠTUDENTI.

Pád režimu

Plné námestia, štrngajúce kľúče a pád železnej opony. Za mŕľnik, ktorý znamenal nezvratnú cestu ku koncu totalitného režimu a prechod k demokracii v Československu, sa považuje 17. november 1989. Hoci začal násilným zásahom proti protestujúcim v Prahe, vďaka pokojnému priebehu dostal pomenovanie „Nežná“ alebo „zamatová“ revolúcia.

Československo v roku 1989 nestálo na konci éry komunizmu osamotené. V rovnakom roku sa zrútilo hneď niekoľko režimov v strednej a juhovýchodnej Európe – okrem Československa a Nemeckej demokratickej republiky, kde komunistické vlády padli po masových protestoch nespokojných občanov, sa režim zrútil aj v Poľsku, Maďarsku, Bulharsku a Rumunsku. V Maďarsku a Poľsku pád režimu zabezpečili dohody komunistov s opozíciou, v Bulharsku režim skončil vďaka sérii politických zápasov a v Rumunsku zase protesty vyústili do krvavej revolúcie.

„Dnes, na prahu posledného desaťročia tohto tisícročia sa aj pre našu krajinu otvára reálny priestor pre demokraciu a cestu za dôstojným životom, ktorú už nastúpili okolité krajiny. Je pre nás neprijateľné, aby naša krajina so svojimi demokratickými tradíciami a miliónmi tvorivých ľudí ostala ostrovom stagnácie a úpadku. Zoberme ako občania svoje záležitosti do vlastných rúk!“ - Verejnosť proti násiliu, 20. novembra 1989

Uvoľňovanie pomerov prišlo v polovici 80. rokov s nástupom Michaila Gorbačova na čelo Sovietskeho zväzu. Tlak verejnosti v krajinách východného bloku stúpал a režimy postavené na vratkých základoch ho nedokázali ustáť.

Na území Československa bolo koreňom zásadnej zmeny politického zriadenia hneď niekoľko faktorov. V jednoduchosti sa dá povedať, že ľuďom chýbala sloboda a silnela frustrácia zo zaostávania krajiny. Ľudia boli zatvorení za Železnou oponou bez možnosti vycestovať. Porušovali sa ľudské práva, náboženské slobody a Sovietsky zväz stále viac ekonomicky aj technologicky zaostával za Západom. Plánované hospodárstvo, ktoré bolo pre bývalý režim charakteristické, zase nevedelo úplne naplniť potreby ľudí. Bežne sa stávalo, že niektoré tovary bývali nedostupné – napríklad toaletný papier. Na autá ľudia museli čakať v poradovníku.

Ako to bolo v Československu?

V Bratislave sa študenti zišli už 16. novembra v predvečer Medzinárodného dňa študentstva. Manifestovali za slobodu a hovorili s predstaviteľmi ministerstva školstva o potrebe demokratizácie vzdelávania.

„Naším cieľom je prispieť k ukončeniu násilností a k nevyhnutným spoločenským zmenám.“ - Verejnosť proti násiliu, 20. novembra 1989

Deň na to sa manifestácia odohrala v Prahe. Študenti ku každoročnej spomienke na smrť medika Jana

Opletala a ďalších obetí okupačného teroru z čias druhej svetovej vojny, pridali aj demonštráciu proti totalite. Žiadali uznanie politických slobôd a dodržiavanie ľudských práv. Študentský sprievod sa rozrástol až na 50-tisícový dav. Časť z neho obkľúčili bezpečnostné jednotky a hoci bol protest pokojný a demonštranti skandovali „máme holý ruce“ či „ľudské práva“, skončil sa brutálnym zásahom so šiestimi stovkami zranených.

Závan slobody

Na druhý deň vstúpili študenti a divadlá do protestného štrajku a dva dni po zásahu vznikla iniciatíva Verejnosť proti násiliu (VPN) v Bratislave a Občianske fórum (OF) v Prahe a neskôr aj v Košiciach. Pod ich vedením sa rozbehla séria demonštrácií na námestiach po celom Československu. Najväčšie boli v hlavných mestách – na Václavskom námestí v Prahe a na Námestí SNP v Bratislave. Hlavnými požiadavkami bolo odstúpenie vládnych a straníckych predstaviteľov a zrušenie ústavného článku o vedúcej úlohe Komunistickej strany Československa.

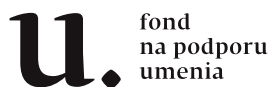

Komunistickí pohlavári začali s protestujúcou opozíciou rokovať alebo sa vzdávali svojich pozícií. Odstúpil Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) na čele s Milošom Jakešom a po dvojhodinovom generálnom štrajku v duchu hesla „Koniec vlády jednej strany“ sa z ústavy vyškrtlo vedúce postavenie Komunistickej strany v spoločnosti a štáte. Dva týždne po zásahu proti demonštrantom v Prahe začalo rúcanie Železnej opony – teda drôtených plotov na hraniciach medzi Československom a Západom.

Postupne sa zmenilo vedenie KSČ i KSS, na svoj post rezignoval aj prezident Gustáv Husák, ktorý v tom čase stál v čele štátu už vyše 14 rokov. Práve začiatok úradovania novej federálnej vlády, v ktorej prevažovali nekomunisti, tzv. „Vlády národného porozumenia“, sa považuje za definitívny koniec totality v Československu.

Revolučný rok 1989 skončil zvolením chartistu Václava Havla za nového prezidenta a ikony Pražskej jari Alexandra Dubčeka do čela Federálneho zhromaždenia. Rozhodlo sa tiež, že v júni nasledujúceho roka budú slobodné a demokratické voľby. Ich víťazmi boli OF a VPN. Od roku 2001 je 17. november štátnym sviatkom - Dňom boja za slobodu a demokraciu.

Projekt z verejných zdrojov podporil

Projekt podporil

Partner projektu

HITCHHIKER Cinema, s.r.o. | www.hitchhikercinema.sk

Kontakt

CHARACTER - Film Development Association | Konventná 2 | 811 03 Bratislava | Slovenská republika
character@character-fda.eu | www.character-fda.eu